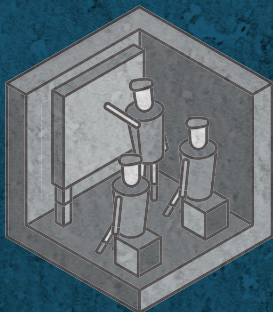

Marek Káčer

STRUČNÝ ÚVOD DO TEÓRIE PRÁVA PRE POTREBY KLINICKÉHO VZDELÁVANIA

Wolters Kluwer

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-Non-Commercial-NoDerivates. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mien autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Financované v rámci projektu rozvoja právnického vzdelávania Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR: „Rozvoj právnického vzdelávania na Trnavskej univerzite v Trnave“ (Dodatok č. 6 k Zmluve č. 1064/2015 z 29.12.2015 o poskytnutí dotácie zo štátneho rozpočtu MŠVVaŠ SR pre rok 2016 pre Trnavskú univerzitu v Trnave).

Autor:

© Mgr. Marek Káčer, PhD.

Recenzenti:

© JUDr. Mgr. Štefan Siskovič, PhD., doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

Prvé vydanie, Wolters Kluwer, s. r. o., 2016.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľov práv.

ISBN 978-80-8168-556-9 (online – pdf)

OBSAH

Predhovor	5
1 Úvod do teórie práva	7
1.1 Načo je mi teória?	7
1.2 Ako sa robí teória?	10
1.2.1 Metódy	10
1.2.2 Modality	12
2 Čo je to právo?	17
2.1 Normy a fakty	17
2.2 Špecifické znaky práva	20
2.2.1 Forma práva	20
2.2.2 Všeobecná záväznosť práva	23
2.3 Konflikt práva s morálkou	30
3 Argumentácia v práve	34
3.1 Právna argumentácia a špecifické znaky práva	34
3.2 Subsumpčný sylogizmus: právne a skutkové otázky	36
3.3 Pramene práva	38
3.3.1 Prameň práva ako argument z autority	38
3.3.2 Druhy prameňov práva	40
3.4 Dokazovanie skutkového stavu	45
4 Interpretácia práva	49
4.1 Prečo potrebujeme interpretáciu?	49
4.2 Metódy výkladu	53
4.2.1 Gramatický (jazykový) výklad	54
4.2.2 Teleologický výklad	56
4.2.3 Historický výklad	59
Literatúra	64

PREDHOVOR

Študenti na seminároch a právnych klinikách často riešia praktické právne problémy. Neraz sa stáva, že hoci poznajú text právneho predpisu, ktorým by sa dal problém vyriešiť, predsa len nemajú dostatočné sebavedomie, aby text na prípad aplikovali a zvolali: „Toto je riešenie, ktoré hľadáme.“ Príčin tejto opatrnosti môže byť viacero, napríklad neochota ísť do polemiky s niekým, kto bude presadzovať iné riešenie; uvedomenie si toho, že navrhované riešenie nie je dostatočne podložené konštantnou judikatúrou a pod.

Za zrod tohto krátkeho učebného textu stojí myšlienka, že študenti by mohli prezentovať vlastné riešenia praktických prípadov s oveľa väčšou sebadôverou, ak by tieto riešenia opierali aj o poznatky z teórie práva. Teória práva je disciplínou, ktorá v mnohom odкрýva základy právneho myslenia a lepšia orientácia v tom, ako toto myslenie funguje, znižuje riziko omylov pri riešení praktických otázok.

Táto učebnica pozostáva zo štyroch kapitol. Prvá kapitola predstavuje obhajobu teórie práva z hľadiska jej praktickej užitočnosti. V tejto časti sa čitateľ zároveň dozvie, ako sa teória práva vlastne robí. Druhá kapitola je venovaná večnému teoretickému problému, ako definovať právo. Osobitná pozornosť sa kladie na konflikt medzi právnym pozitivizmom a nonpozitivizmom. Nasleduje kapitola o argumentácii v práve s dôrazom na rozdiel medzi právnymi a skutkovými aspektmi riešených problémov. Poslednou je kapitola o interpretácii práva, ktorej hlavnú časť tvorí predstavenie jednotlivých interpretačných metód.

Tento text bol písaný v snahe vysvetliť zložité veci jednoducho; je určený aj pre tých, ktorí nemajú žiadnu predchádzajúcu skúsenosť s právnou teóriou. Pre pokročilejších študentov môže poslúžiť ako pomôcka na objasnenie si súvislostí, ktoré im mohli uniknúť, keď sa teóriu práva učili len preto, aby z nej spravili skúšku.

Ďakujem Štefanovi Siskovičovi za cenné komentáre a postrehy ku skoršej verzii tohto textu. Vydanie učebnice bolo finančne podporené v rámci projektu Rozvoja právnického vzdelávania Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v roku 2016.

Autor

1 ÚVOD DO TEÓRIE PRÁVA

1.1 Načo je mi teória?

Jedným z hlavných zdrojov informácii moderného človeka je internet. V rozhovore s priateľmi nás často napadnú veci či slová, o ktorých veľa nevieme, hoci by sme – aspoň v danú chvíľu – o nich chceli vedieť viac. Nie je nič jednoduchšie ako vytiahnuť mobil, otvoriť si Google a zadať kľúčové slovo. V priebehu zlomku sekundy sa dostaneme k informácii, s ktorou dokážeme pracovať ďalej. Veľa tých z nás, ktorí majú súťaživú povahu, by neváhali zúčastniť sa vedomostného kvízu v televízii, ak by len mali prístup k internetu a trochu času na vyhľadanie odpovede, na ktorú sa ich moderátor práve pýta. Vedomie vlastnej schopnosti rýchlo si vyhľadať užitočnú informáciu tvorí veľkú časť sebavedomia moderných ľudí.

Mladému človeku dnešnej doby je ťažké vysvetliť, prečo by okrem internetu mal vyhľadávať informácie aj v niekoľko stostranových knihách, v „teórii“. Už sám život dokáže veľmi veľa naučiť. Vzťahy s rodičmi, priateľmi, susedmi, prvé a druhé lásky, tretia a štvrtá práca, to všetko človeka učí, o čom je svet a ako v ňom prežiť. Ak mu napriek tomu chýba nejaký poznatok, ktorý chce alebo potrebuje vedieť, internet to istí. Takéto učenie nevyžaduje veľa intelektuálnej námahy a na prvý pohľad sa zdá, že mnohým stačí na to, aby sa vedeli vo svete zorientovať, minimálne v tom zmysle, že si dokážu nájsť prácu a podávať v nej výkony, ktoré im okrem základného živobytia („chlieb“) zabezpečia aj nejakú formu zábavy („hry“).

Načo teda teória? Potrebujeme si v dnešnej dobe vôbec otvoriť knihu a venovať jednému predmetu poznania, povedzme, že sto či tisíc hodín štúdia? Nie sú takéto nároky prehnané, ak zoberieme v úvahu, že moderný človek pre vyhľadanie a pochopenie nejakej informácie obetuje maximálne päť a celkom zriedkavo až desať minút svojho času?

Teóriu potrebujeme, pretože efektívna práca s informáciami, teda práca, pri ktorej dokážeme potrebné informácie v krátkom čase nájsť, zhodnotiť a využiť, sama stojí na predpoklade, že už máme osvojenú nejakú teóriu, nejaký „zovšeobecnený, vnútorne usporiadaný súbor overených poznatkov“.¹ Tak

¹ Krátky slovník slovenského jazyka, 4. vydanie, 2003. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk>.

napríklad predtým, než zadáme do vyhľadávača heslo „ako zraziť telesnú teplotu“, musíme vôbec vedieť, že človek nejakú telesnú teplotu má, že táto teplota sa môže v dôsledku rôznych faktorov meniť, že sa dá dostupnými prostriedkami odmerať, že jej vysoká hodnota môže byť signálom nejakého zdravotného problému a že jej kriticky vysoká hodnota môže viesť k smrti. Práve tieto teoretické vedomosti nám umožnili formulovať zmysluplnú otázku, ktorú sme do vyhľadávača zadali. Na to, aby sme vyriešili náš akútny praktický problém – zrazili telesnú teplotu – nepotrebujeme, aby boli naše teoretické znalosti príliš hlboké, napríklad nepotrebujeme poznať fyzikálny zákon, vďaka ktorému fungujú ortuťové teplomery. Stále však platí, že nejaké základné teoretické poznatky potrebujeme. A azda platí aj to, že čím viac teoretických poznatkov máme, tým viac praktických problémov dokážeme vyriešiť. Zákon, podľa ktorého objem niektorých telies stúpa spolu s ich teplotou sa dá využiť nielen pri konštrukcii ortuťových teplomerov, ale napríklad aj pri stavaní mostov či pri bežnej práci v kuchyni, napríklad keď si uvedomíme, že rozpínavosť skla by mohla viesť k prasknutiu pohára, ak doňho prudko nalejeme vriacu vodu.

Podobnú úlohu plní teória aj pri poznávaní práva. Takmer každý gramotný človek si dokáže zistiť, aké sú zákonné podmienky vydedenia. Aby však mohol zadať do internetového vyhľadávača heslo „ako vydediť“, potrebuje mať základné teoretické znalosti; potrebuje vedieť, že existuje niečo také ako inštitút dedenia, inštitút závetu a inštitút neopomenuteľných dedičov. Ak je súbor poručiteľových teoretických znalostí ešte širší – napr. vie, že vydedenie je právny úkon, že právne úkony majú svoje náležitosti, že pri nesplnení týchto náležitostí možno úkon napadnúť na súde, že súd bude v tomto prípade postupovať podľa procesného práva pre súkromnoprávne spory – potom poručiteľ svoje šance na úspešné vydedenie výrazne zvýši. Už len uvedomenie si, že túto širšiu teóriu neovláda, hoci ju potrebuje, ho môže priviesť k užitočnej myšlienke, že svoj zamýšľaný právny úkon bude radšej konzultovať s advokátom alebo notárom.

Ak by sa bežný občan či občianka zamysleli nad tým, prečo vôbec dôverujú advokátom, jeden z dôvodov by bolo aj ich presvedčenie, že advokát sa stal advokátom i preto, že má osvojenú právnu teóriu. Obraz právneho systému, ktorý si vytvára laik, je väčšinou útržkovitý, vyskladaný len zo znalosti takých detailov, ktoré si potreboval celkom náhodne v určitých fázach svojho života naštudovať. Naopak, obraz právneho systému vyskladaný profesionálnym právnikom nie je zhlukom navzájom nesúvisiacich konkrétností, tieto

konkrétosti sú spojené štrukturálnymi alebo funkčnými vzťahmi. Rozdiel medzi laikom a právnikom potom spočíva v tom, že právnik dokáže oveľa lepšie jednotlivé informácie o práve zatriedovať a spájať medzi sebou, čo mu umožňuje dané informácie používať spôsobom, ktorý má oveľa väčšiu šancu obstáť pred súdom.

Aby sa čitateľovi nezdalo, že teóriu práva preceňujeme, bude vhodné dať mu do pozornosti dve pripomienky:

Prvá: To, že je právna teória pre kvalifikované vyhľadávanie, hodnotenie a využívanie informácií o práve potrebná, ešte neznamená, že jej dokonalé ovládanie zaručuje úspech pred súdom. Teória je azda nutnou, avšak určite nie dostatočnou podmienkou takéhoto úspechu. Tak ako sme to urobili o niekoľko riadkov vyššie, rozdiel medzi teóriou a praxou sa dá koncipovať aj ako rozdiel medzi vedomosťami (*knowing that*) a zručnosťami (*knowing how*).² Zamyslime sa nad nasledujúcou otázkou: Študent práva na konci prvého ročníka vie, že oprávneniam jednotlivcov sa poskytuje súdna ochrana; študent vie, že poskytnutiu súdnej ochrany predchádza súdny proces, ktorý má určité štádiá; vie, že súdny proces v občianskoprávných veciach väčšinou začína, až keď sa podá žaloba a vie aj to, že táto žaloba musí mať určité povinné náležitosti. Možno z týchto jeho vedomostí usudzovať, že bude vedieť aj to, ako žalobu napísať? Nemožno, pretože teoretické vedomosti samé osebe ešte nemusia produkovať praktické zručnosti.

Druhá: Tak ako je teória práva užitočná pre právnu prax, tak je prax užitočná pre teóriu. Zoberme si ako príklad právnu terminológiu. Definície právnych termínov sa považujú za teoretické vedomosti. Študent môže tieto definície na skúške zarecitovať „od slova do slova“, to však ešte neznamená, že definovaným termínom skutočne rozumie. Na to, aby termínom rozumel, potrebuje si aspoň hmlisto predstaviť, k akým účinkom môže viesť ich použitie v praxi. Zbytočne bude študent vedieť, že „vlastníctvo“ je „priame právne panstvo nad vecou“, ak z toho nebude vedieť vyvodiť, že vlastník sa môže na súde brániť, aby mu na jeho pozemok nechodili susedove sliepky. Zbytočne bude vedieť, že „súdy preskúmajú aj zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy“, ak z toho nebude vedieť vyvodiť, že na súd môže podať žalobu aj proti rozhodnutiu univerzity o zaplatení školného. Prax poskytuje materiál jednak teoretikom, ktorí ho spracovávajú do uceleného systému poučiek a jednak študentom, ktorí ho podraďujú pod dané poučky, aby im

² Porovnaj: RYLE, G.: *The Concept of Mind*. 60th anniversary edition. London – New York : Routledge, 2009, s. 16 a nasl.

lepšie rozumeli. Obzvlášť pri práve ako jednej z praktických disciplín platí, že jeho teória sa nedá poriadne osvojiť bez úzkeho kontaktu s praxou.

Pokúsme si to zhrnúť: Človek bez teoretických základov s prístupom k moderným informačným technológiám pripomína stroskotanca na rozbúrenom mori.³ Úspech oboch do veľkej miery závisí od náhody; ten prvý je odkázaný na správne kľúčové slová, vyhľadávacie algoritmy či dôveryhodnosť zdrojov, ten druhý na správny smer vetra a morského prúdu či ľudomilnosť pocestných morských tvorov. Teória plní funkciu mapy, človek na jej základe získava zhustený schematický prehľad o teréne, dokáže presne určiť polohu konečnej destinácie či odhadnúť dĺžku a priechodnosť jednotlivých trás. Avšak to, že sa vie námorník orientovať na mape, ešte automaticky neznamená, že vie presne potočiť kormidlom tak, aby sa dostal na miesto určenia. Čítanie mapy plne ovláda až vtedy, keď sa na jej základe dokáže orientovať v skutočnom teréne, nie iba v jeho schéme, teda keď dokáže plniť úlohu navigátora.

Keď už máme predstavu, na čo je nám teória dobrá a aké sú jej limity, skúsme sa nachvíľku pozrieť, ako sa taká teória robí.

1.2 Ako sa robí teória?

1.2.1 Metódy

Každý teoretik používa pri tvorbe teórie dve základné metódy: abstrakciu a systematizáciu.⁴ **Abstrakciu** si môžeme predstaviť ako „škatulkovanie“. Pozrime sa na to, čo sa stane, keď nejakého mladého muža zaškatulkujeme ako „metalistu“. Väčšina z nás si predstaví, že tento muž počúva tvrdšiu gitarovú hudbu; že má dlhé čierne vlasy; že si rád oblieka čierne kožené šatstvo obité striebornými cvokmi; že v porovnaní s väčšinovým obyvateľstvom dokáže byť vo väčšej miere fascinovaný tmnými stránkami života... Pri abstrakcii postupujeme tak, že zo skúsenosti vyberáme tie jej prvky alebo vlastnosti,

³ Inšpirácia k prirovnaniu je od: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga and Paralipomena*, vol. 1. Oxford : Claredon Press, 2000, s. 133.

⁴ Uvedené neznamená, že myšlienkové operácie, ktoré používame pri tvorbe teórie, sa nedajú štruktúrovať aj prostredníctvom iných tradičných postupov, ako je napr. analýza, syntéza, dedukcia, indukcia či abdukcia. V texte sme dali prednosť abstrakcii a systematizácii, pretože použitie týchto dvoch metód vedie k tomu, čo sa považuje za typické vlastnosti teórie: teória je *system abstraktných poznatkov*.

ktoré považujeme za typické a následne sa ich snažíme priblížiť spôsobom, ktorý je informačne bohatý aj pre tých, čo danú skúsenosť osobne nezažili. Toto priblíženie sa robí najčastejšie formou definícií alebo série charakteristík. Abstrakcia má často podobu transformácie, v ktorej premieňame osobnú skúsenosť so svetom do všeobecne zrozumiteľných slov. Toto tlmočenie je pre nás užitočné, pretože takto robíme svet prehľadnejším a zároveň našu skúsenosť s ním robíme prenositeľnou. Predstavte si, že chcete opísať svojim známym novú pesničku od neznámej skupiny, ktorú nikto z prítomných predtým nepočul. Viete, že svet hudobného umenia je veľmi rôznorodý, každý nástroj, kapela, album, skladba má svoje špecifiká. Ak si však osvojíte zatriedkovanie hudobných výkonov do jednotlivých hudobných žánrov, jednoducho si v tomto komplexnom svete urobíte trochu poriadok, jednak sa budete môcť o ňom rozprávať s ostatnými. A to všetko vďaka abstrakcii.

Ruka v ruke s abstrakciou ide **systematizácia**. Zatiaľ čo pri abstrakcii zatriedkujeme realitu do určitých škatuliek (slov, definícií, množín...), pri systematizácii sa snažíme tieto škatuľky usporiadať do určitého systému. Takýto systém dokážeme vytvoriť rôznymi spôsobmi. Jednotlivé škatuľky najjednoduchšie usporiadame tak, že ich zoradíme podľa abecedy, čo je napokon najbežnejší spôsob tvorenia slovníkov. Pokročilejšiu systematizáciu dosiahneme tak, že jednotlivé škatuľky dáme do vzájomných logických vzťahov, napr. do rodovo-druhového usporiadania (*metal* ako rod hudobného žánru môžeme rozdeliť do týchto druhov: *black, death, gothic, heavy...*). V niektorých oblastiach poznania dokážeme pomocou tejto metódy vypracovať obsiahle pojmové schémy, ktoré majú podobu široko rozvetveného stromu – najznámejším príkladom je taxonómia organizmov.⁵ Náročnosť tvorby rovnako ako aj užitočnosť používania takýchto systematizácií si dokáže ľahko predstaviť každý, kto si robil poriadok na pevnom disku svojho počítača tak, že jednotlivé súbory ukladal do vhodných podadresárov a tieto zasa do vhodných adresárov a tak ďalej.

Premýšľavý študent môže namietat, že abstrakcia a systematizácia nie sú spoľahlivými metódami, prinajmenšom čo sa týka presnosti poznávania. Každé škatuľkovanie je z povahy veci nepresné, pretože keď abstrahujeme a systematizujeme, tak sa nepozerať na svet v celej bohatosti jeho detailov, ale v zásade si na ňom všímame len to, čo nám zapadá do vopred vybranej schémy. Takúto námietku môžeme sčasti prijať, no treba k nej dodať, že ur-

⁵ Pre ilustráciu môžete vyskúšať zadať do internetového vyhľadávacieho heslo „*taxonomy of organisms*“ s požiadavkou na vyhľadanie obrázkov.

čítá miera nepresnosti teoretických poučiek je nevyhnutnou stratou, ktorú sme obetovali, aby tieto poučky mohli byť všeobecnejšie, jednoduchšie, prehľadnejšie a zapamätateľnejšie. Často sa teda stane, že ak aj v praxi nájdeme príklad, ktorý odporuje nejakej teoretickej poučke, samo o sebe nás to nemusí viesť k záveru, že túto poučku treba hodiť do starého železa. Tak napríklad ak v systéme delby moci platí, že parlament by si nemal prisvojovať justičnú právomoc, skutočnosť, že v niektorých krajinách smie parlament podať obžalobu alebo priamo súdiť prezidenta, sama o sebe nestačí na to, aby sme činnosť parlamentu považovali za totožnú s činnosťou prokurátorov či sudcov. Uvedená právomoc parlamentu je jednoducho výnimkou, ktorá potvrdzuje pravidlo. S takýmito výnimkami sa budeme v právnej teórii stretávať častejšie, pretože v práve *„existuje veľa vecí, ktoré nevypovedajú pravdu o jednotlivých zákonoch, no ktoré vypovedajú pravdu, a navyše dôležitú, o právnom systéme ako takom“*.⁶ Britský právny teoretik Herbert Hart medzi takéto veci radí aj tézu, podľa ktorej právo je vynútiteľné štátnou mocou. K tomuto problému osobitne sa vrátime neskôr (2.2.2).

1.2.2 Modality

Predstavte si učiteľa, ktorý stojí pred úlohou zozbierať svoje dlhoročné pedagogické skúsenosti a usporiadať ich do podoby, ktorá by novým študentom ukázala, ako sa dá úspešne absolvovať univerzitné štúdium. Učiteľovi prišlo na um, že by pre tento účel mohol vytvoriť jednoduchú „teóriu úspešného študenta“. Po krátkom premýšľaní by ju navrhol v dvoch verziách:

Verzia A

Život je krátky, a preto sa treba snažiť využiť maximum času, tejto večne nedostatkovej komodity, na rozširovanie vlastného poznania. Menší ako plný počet bodov z písomky je neúspechom, ani nie tak kvôli známke, ako skôr kvôli premárnenej šanci ukázať učiteľovi, že sa to dá zvládnuť aj na sto percent. Približovanie sa k dokonalosti je študentovou základnou stratégiou nielen preto, že tým získava na vlastnej hodnote, ale aj preto, že tým spláca dlh voči spoločnosti, ktorá mu štúdium umožnila. Takýto študent chodí na všetky prednášky, aj keď sú nepovinné; pozorne ich počúva a robí si z nich poznámky. K téme prednášky si načítava povinnú literatúru; ak niečomu nerozumie alebo ak ho nejaká téma zaujala, siahla aj po literatúre nepovinnej.

⁶ HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, vol. 71, no. 4, 1958, s. 621.

Študent prečíta minimálne sto strán odborného textu týždenne, v priemere však tridsať až päťdesiat strán denne. Času na čítanie má dostatok, pretože pre tento účel využíva prestoje medzi jednotlivými vyučovacími hodinami ako aj voľné dni. Hoci nepozná všetky details prebratej matérie, dokáže formulovať rozumné otázky a kvalifikovane sa zapájať sa do diskusie s učiteľom. Takýto študent nemá problém urobiť všetky skúšky na prvý pokus, čím získava dostatočnú časovú rezervu, aby sa už počas skúškového obdobia mohol venovať postupnej príprave svojej kvalifikačnej práce, či už bakalárskej alebo diplomovej.

Verzia B

Študent venuje svojmu štúdiu len toľko času, koľko je nevyhnutne potrebné na spravenie skúšky; úspechom je všetko, čo je lepšie ako Fx. Základnou stratégiou nie je dosahovanie dokonalosti, ale prežitie. Život je krátky, čas mladosti neúprosne plynie, ulice univerzitného mesta sú plné tajomstiev a len blázon by namiesto ich odhaľovania sedel za stolom nad knihami. Efektívny časový manažment štúdia vyzerá približne takto: „Prednášok sa zúčastňovať nemusím, pokiaľ výrazne neskracujú prípravu na skúšku a aj v takomto prípade mi však väčšinou stačia poznámky z druhej ruky. Základným zdrojom mojich informácií nie je učebnica, ale vypracované otázky na skúšku. Sto strán odborného textu za semester je horný limit, nad ktorý idem spravidla len vtedy, ak mi hrozí vylúčenie zo štúdia. Zmyslom prípravy na skúšku nie je vedieť komplexné odpovede na čo najviac otázok, ale minimalizovať riziko, že nebudem vedieť povedať k vybranej otázke vôbec nič. Ideálne je vedieť z každej aspoň niečo. Ak to skombinujem s taktikou zahovárania – kedy odpovedám na otázku, na ktorú sa ma učiteľ nepýtal a potom sa hájím, že, „veď predsa som toho povedal dost“ – na prejedanie mi to väčšinou stačí. Podobne je to s kvalifikačnou prácou – tá nie je príležitosťou pre potešenie z objavovania niečoho nového alebo z precvičovania štylistiky, ale len ďalšou nevyhnutnou prekážkou, ktorú musím prekonať na ceste za titulom.“

Hoci obe verzie „teórie úspešného študenta“ mali ten istý cieľ – podať obraz študenta, ktorý zvláda univerzitné štúdium – nakoniec sa od seba odlišujú tak radikálne, že by bolo azda vhodnejšie nehovoriť o dvoch verziách jednej teórie, ale o dvoch celkom samostatných teóriách. Prvá teória hovorí o tom, ako by úspešný študent vyzeráť mal, zatiaľ čo tá druhá hovorí o tom, ako úspešný študent v skutočnosti vyzerá. Tá prvá stanovuje ideál, nasledovaniahodný stav vecí; ide o *preskriptívnu* teóriu, ktorej základným účelom nie je popisovať realitu, ale poskytovať prostriedky na jej kritiku či korekciu.

Tá druhá popisuje skutočnosť, faktický stav vecí; ide o *deskriptívnu* teóriu, ktorej základným účelom je popísať realitu takú, aká v skutočnosti je.⁷

V minulom storočí sa v teórii práva vášnivo diskutovalo o tom, či je úlohou právnej vedy poznávať právo také, aké je (*de lege lata*) alebo také, aké by malo byť, resp. aké bude (*de lege ferenda*). Podľa **právnych pozitivistov** je právna veda čisto deskriptívnou disciplínou, pretože právo je súborom špecifických spoločenských faktov a právni vedci nemajú robiť nič iné, len tieto fakty poznávať. Prirodzene, ak sa ľuďom nejaký zákon nepáči, napríklad preto, že je nespravodlivý alebo neužitočný, môžu formulovať návrhy na jeho zmenu. Dôležité však je, aby nepredstierali, že to robia z pozície nezaujatých vedcov, ktorí ako jediní vedia, čo je objektívne správne. Návrhy na vylepšenie práva totiž ani zďaleka nie sú len o vedeckých názoroch, ale aj o morálnych, ekonomických, náboženských, politických či iných subjektívnych preferenciách. Preto každý občan či každý právnik môže považovať za dobré, spravodlivé či užitočné právo celkom odlišný súbor noriem: individualista považuje za dobré právo niečo iné ako komunitarista, zamestnávateľ niečo iné ako zamestnanec, kresťan iné ako ateista, demokrat iné ako fašista...⁸ Súhrnom: Ak sa dá niečo objektívne poznávať, tak len normy *de lege lata*, nie však normy *de lege ferenda*.⁹

V súčasnosti je veľa teoretikov presvedčených, že v praxi často vôbec nie je také jednoduché rozlišovať medzi normami *de lege lata* a normami *de lege ferenda* tak, ako si to predstavujú právni pozitivisti. Túto skutočnosť si možno najlepšie uvedomiť pri riešení tzv. zložitých prípadov, v ktorých ustanovenia zákona či právne vety precedensu neponúkajú jednoznačné riešenie právneho problému. Ak sudca musí rozhodnúť svoj prípad, hoci slová zákona nie sú jasné, potom mu neostáva iné, ako opierať svoje roz-

⁷ Pre študentov s autentickým záujmom o štúdium môže vyznieť trochu hrubo, ak verziu B pokladáme za deskriptívnu teóriu, teda za pravdivý popis reality. Aj tu však platí, tak ako sme spomínali vyššie, že výnimky potvrdzujú pravidlo.

⁸ Z klasických reprezentantov týchto názorov pozri napr.: HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958. AUSTIN, J.: *The province of jurisprudence determined*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. Z nášho právneho prostredia pozri napr.: WEYR, F.: *Právní věda a věda o právu (Poznámky ke Kallabově a Englišově noetice)*. Praha – Brno : Nakladatelství Orbis, 1935.

⁹ V tomto kontexte sa dá subjektivismus vytknúť aj učiteľovi, ktorý navrhol teóriu úspešného študenta vo verzii A. V závislosti od osobného presvedčenia možno obraz ideálneho študenta maľovať rôznymi farbami. Napríklad ak budeme za kardinálne hodnoty považovať hodnotu úspornosti energie a hodnotu reciprocity, potom ideálny študent sa nebude musieť poctivo pripravovať na všetky predmety, ale len na tie predmety, na ktoré sa poctivo pripravuje samotný učiteľ.

sudky aj o určité ideály, o hodnoty, účely, morálku či všeobecne ponímanú predstavu spravodlivosti. Tak napríklad je súčasťou práva aj princíp, že otcovrah nesmie dediť po otcovi, hoci to nikde nie je jasne napísané? Tí, ktorí sú presvedčení, že ideály tvoria inherentnú súčasť práva, zvyknú oponovať právnym pozitivistom, a preto ich možno označiť aj za **právnych nonpozitivistov**.¹⁰ Podľa nonpozitivistov platí, že právo je aj faktom, aj ideálom; že dokážeme objektívne poznávať nielen to, aké právo je, ale aj to, aké právo by malo byť; a teda že právna veda je nielen deskriptívnou, ale aj preskriptívnou disciplínou. K tomuto problému sa budeme vracáť aj v ďalších kapitolách.

Ak odhliadneme od sofistického právo-teoretického problému, či sú ideály objektívnou súčasťou platného právneho poriadku alebo len subjektívnymi preferenciami ľudí, ktorí tento poriadok udržiujú v prevádzke, môžeme formulovať nasledujúci záver: V súčasnosti sa v právnej teórii všeobecne akceptuje názor, že úlohou teoretikov je nielen právnou prax nekriticky popisovať, ale aj identifikovať jej problémy a navrhovať ich riešenia. Preskriptívny rozmer právnej teórie je prítomný nielen pri riešení zložitých prípadov. Študenti sa na právnických fakultách učia aj to, čo by veľa teoretikov bolo ochotných považovať za objektívne pravdy. Napríklad to, že sudcovia by sa nemali bezdôvodne odchyľovať od svojej predchádzajúcej judikatúry; že v rámci parlamentarizmu má parlament mocensky lepšie postavenie ako vláda; že ústavný súd je ochrancom základných práv a slobôd garantovaných ústavou; že korupcia sa trestá odňatím slobody... Aj napriek tomu, že pre mnohých sú tieto poučky triviálnosťou, prax sa od nich predsa len môže odchyľovať. Niektorým zo študentov sa dokonca stane, že po skončení fakulty sa ocitnú pod tutorstvom ostrieľaného advokáta, ktorý im hneď, ako prekročia prah jeho kancelárie, oznámi, aby zabudli na všetko, čo sa v škole naučili, pretože ide len o „teóriu“, ktorá nemá s „praxou“ nič spoločné. Lenže vzťah medzi teóriou a praxou možno chápať nielen ako kontrast medzi vedomosťami a zručnosťami (pozri vyššie), ale aj ako kontrast medzi ideálom a skutočnosťou. A v tomto druhom prípade môže advokátova rada viac uškodiť, ako pomôcť. Pretože teória nemusí byť otrokyňou praxe, ale naopak – keď praxi ponúka prostriedky na vylepšenie – môže jej vládnuť. Prirodzene, či sa majú právnici starať iba o to, ako veci vo svete chodia, alebo

¹⁰ Z klasických reprezentantov týchto názorov pozri napr.: FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958. DWORKIN, R.: *Ríša práva*. Bratislava : Kalligram, 2014. Z nášho právneho prostredia pozri napr.: HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006.

aj o to, ako by veci vo svete mali chodiť, to si musí každý študent zodpovedať sám za seba. Podobne si každý musí sám za seba zodpovedať, ktorá z teórii úspešného študenta je jeho srdcu bližšia.

2 ČO JE TO PRÁVO?

2.1 Normy a fakty

V akademických kruhoch sa väčšinou považuje za taktné, že ak chce niekto o niečom podať odborný výklad, najskôr by mal toto niečo definovať. Ak sa chceme rozprávať o práve, najskôr by sme mali mať jasno v tom, čo to právo je. Podať definíciu práva však vôbec nie je také jednoduché, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Otázke „Čo je to právo?“ sa právni teoretici a filozofi venujú vyše dvetisíc rokov a aj napriek tomu neprišli na odpoveď, voči ktorej by sa nedala vzniesť rozumná námietka. Prečo je to vôbec také komplikované?

Pokúsme sa najskôr zamyslieť, akým spôsobom zvyčajne funguje porozumenie jednoduchým slovným výrazom. Keď chcete malému dieťaťu vysvetliť, čo znamená slovo „jablko“, to najľahšie, čo môžete urobiť je, že mu nejaké jablko ukážete. Potom mu ukážete ešte jedno, dve, či tri rôzne jablká v rôznych kontextoch a keď dieťa pochopí, čo majú všetky tieto veci spoločné, začne rozumieť danému slovu, čo sa prejaví tak, že ho bude vedieť používať pri komunikácii s ostatnými. V podstate až do dvadsiateho storočia si filozofi mysleli, že jazyk máme len na to, aby sme jeho prostredníctvom popisovali svet okolo nás. Z tohto postrehu potom vyplýval názor, podľa ktorého slovám dokážeme rozumieť iba vtedy, ak dokážeme identifikovať tú časť sveta, ktorú dané slová označujú. Celé si to vieme veľmi jednoducho znázorniť tak, že jazyk, ktorý používame je ako skladačka *puzzle*, pričom svet, ktorý chceme jazykom popísať je obrázková predloha, podľa ktorej musíme skladačku postaviť.¹¹ Aby sme dokázali rozprávať zmysluplne, je potrebné nielen to, aby jednotlivé slová do seba zapadali ako jednotlivé kusy skladačky, ale aj to, aby výsledná sústava viet vytvárala obraz, ktorý kopíruje obrázkovú predlohu, teda skutočný svet. Ak však vyjdeme z takejto predstavy o jazyku, potom bude pre nás veľmi náročné podať definíciu toho, čo je to právo. Slovo „právo“ je v porovnaní so slovom „jablko“ špecifické v tom, že v reálnom svete sa len veľmi ťažko hľadajú objekty, na ktoré by dané slovo odkazovalo. Právo sa nedá vidieť, ani počuť, ani ohmatať, nedá sa ani ochutnať, ani owoňať. Ako

¹¹ Porovnaj: PRICE, H.: Two expressivist programmes, two bifurcations. In: PRICE, H. et al.: *Expressivism, pragmatism and representationalism*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 23.

ho máme teda nájsť? Niektorí právni filozofi, po márnom hľadaní práva vo svete prírody, dospeli k záveru, že právo je ako mágia. Oprávnenie je magicou mocou, povinnosť je magickým putom. Ak človek verí, že jeho práva boli porušené, pri domáhaní sa spravodlivosti má pocit, že za ním stojí neporazitelná magická moc; moc, ktorú majú iba bohovia.¹²

V súčasnosti je pohľad na vzťah medzi jazykom a svetom oveľa zložitejší. Teoretici si uvedomili, že pomocou jazyka možno robiť veľa rôznych vecí: okrem popisovania sveta ním dokážeme aj presvedčať, popierať, radiť, prikazovať, ďakovať, zdraviť, vyhrážať sa...¹³ Navyše, oveľa komplexnejší je aj pohľad na svet faktov: svet sa neskladá len z holých či surových faktov, ako sú napríklad fyzikálne objekty či prírodné sily, ale aj z komplexných inštitucionálnych faktov, pod ktorými možno rozumieť ustálené spoločenské praktiky ako sú napríklad pravidlá stolovania, svadobný obrad, postup pri výrobe hodínok, organizácia cestnej premávky a pod.¹⁴ Ak sa pozrieme na právo z tejto teoretickej perspektívy, môžeme sa vyhnúť problémom uvedeným vyššie.

Tak teda čo to vlastne ľudia robia, keď píšu a čítajú zákony a súdne rozhodnutia? Ľudia píšu a čítajú právne texty, pretože dúfajú, že ich prostredníctvom urobia svet, v ktorom žijú, lepším. Základnou funkciou právnych textov teda nie je popis sveta, ale jeho korekcia. Spomeňme si na rozdiel, s ktorým sme pracovali v predchádzajúcej kapitole, na rozdiel medzi tým, čo je a tým, čo má byť. Podľa mnohých teoretikov platí, že právne texty vyjadrujú nie to, čo v skutočnosti je, ale to, čo má byť. V teórii práva sa v tejto súvislosti bežne hovorí, že právo je súborom noriem. Pri slove „norma“ sa nachvíľku zastavíme, pretože ide o jeden z kľúčových pojmov.

Norma je niečo ako mierka, ktorá stanovuje to, čo je správne a nesprávne, dobré a zlé, pravé a falošné... Zoberme si normu, podľa ktorej by si manželia mali byť verní. Nebyť tejto normy, nemali by sme žiadny logický dôvod považovať vernosť za niečo dobré a neveru za niečo zlé. Norma vyjadruje ideálny stav vecí a ideál je niečo, čo *má byť*,¹⁵ na rozdiel od reálneho stavu,

¹² OLIVECRONA, K.: The Legal Theories of Axel Hägerström and Vilhelm Lundstedt. *Scandinavian Studies in Law*. vol. 3, 1959, s. 135. Pozri aj: MINDUS, P.: *The Life and Work of Axel Hägerström*. Dordrecht : Springer, 2009, s. 216.

¹³ Pozri bližšie: AUSTIN, J. L.: *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava : Kalligram, 2004.

¹⁴ Bližšie pozri: SEARLE, J. R.: *Rečové akty*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 76 a nasl.

¹⁵ KELSEN, H.: Ryzí nauka právní: Metoda a základní pojmy. Brno – Praha : Orbis, 1933, s. 15 a nasl. In: KELSEN, H.: *O státu, právu a demokracii. Výběr prací z let 1914 – 1938*. Praha : Wolters Kluwer, 2015.

toho, čo skutočne je. Tento rozdiel je nosný. Ak by chcel manžel ospravedlniť svoju neveru poukázaním na skutočnosť, že nevera je celkom bežný jav, že to robí takmer každý, potom takéto ospravedlnenie nemá žiadnu váhu. Nie je dôležité to, ako sa ľudia skutočne správajú, ale to, ako sa majú správať. Každý, kto chápe právo ako súbor noriem, musí byť z povahy vecí tak trochu idealista.

V interakcii s ostatnými ľudia bežne používajú normy ako dôvody, teda ako *argumenty*. Ak som dal priateľovi sľub, že ho prídem dnes večer navštíviť, potom norma „sľuby sa majú dodržiavať“ funguje ako argument, pre ktorý by som mal na túto návštevu skutočne prísť a zároveň ako argument, ktorým mi priateľ bude môcť oprávnené vyčítať, ak na návštevu dobrovoľne neprídem. Norma zakazujúca prekročiť maximálnu povolenú rýchlosť je argument pre vodiča na spomalenie jazdy a zároveň argument pre policajta na udelenie pokuty, ak vodič jazdu nespomalil. Takýmto spôsobom normy fungujú v praxi: sú to argumenty, prostredníctvom ktorých presvedčame druhých, aby niečo urobili alebo neurobili.

Možno tvrdiť, že ak by takéto vzájomné presvedčovanie neexistovalo, nemohli by existovať ani normy. Povedali sme, že právo je súborom noriem, vyjadrením ideálneho stavu vecí. Ak však tento ideálny stav nemá zostať len na papieri, musia sa ľudia zúčastňovať špecifických spoločenských praktík, musia normy používať v interakcii s ostatnými, musia ich používať ako argumenty: jednak na ospravedlnenie správania, ktoré je s normami v súlade, jednak na kritiku správania, ktoré je s nimi v rozpore. Bez takejto spoločenskej interakcie, v ktorej sa správanie – či už naše vlastné alebo ostatných – hodnotí buď ako dobré alebo zlé, by normy ako ideálny stav vecí existovali len niekde v oblakoch. Toto platí osobitne pre normy právne. Veľká časť teoretikov zdôrazňuje, že na to, aby mohol právny poriadok existovať, je potrebné, aby bol vo všeobecnosti *spoločensky účinný*.¹⁶ Ak teda tvrdíme, že právo je súborom noriem, mali by sme k tomu pridať, že tieto normy sa vo všeobecnosti dodržiavajú a prípadne aj vynucujú.

Dostávame sa tak k záveru, ktorý sa na prvý pohľad zdá byť paradoxný: Na začiatku sme tvrdili, že právo je súborom noriem a teraz tvrdíme, že na to, aby mohlo právo existovať, je potrebné, aby tieto normy boli v celku dodržiavané. Ak je to tak, potom musí platiť nielen to, že právo stanovuje, ako sa máme správať, ideálny stav vecí, ale aj to, že možno z neho usudzovať,

¹⁶ Pozri napr.: HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004, s. 94, 110. KELSEN, H.: *Všeobecná teorie norem*. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 151 – 2.

ako sa vo všeobecnosti správame, teda na skutočný stav vecí. Právo je nielen normou, ale aj faktom, špecifickým inštitucionálnym faktom.

2.2 Špecifické znaky práva

Aj keď sme sa dopracovali k záveru, že právo je normou a inštitucionálnym faktom súčasne, pri definovaní práva nám to veľmi nepomôže. Takúto charakteristiku totiž okrem práva spĺňa mnoho ďalších vecí. Vezmime si ako príklad obyčajné pozdravy. Pozdravovanie tvorí komplexný súbor pravidiel, ktoré stanovujú, kedy je vhodné zdravieť sa, kto má prednostne pozdraviť koho a akou formou, ako sa odzdravuje, aké sú variácie zdravenia v písomnej forme prejavu a pod. Na jednej strane platí, že pravidlá zdravenia predstavujú spoločenské normy, ktoré stanovujú, *ako sa majú ľudia správať* v určitých situáciách, na strane druhej však platí aj to, že pravidlá zdravenia sú inštitucionálnym faktom v tom zmysle, že vyjadrujú, *ako sa ľudia vo všeobecnosti správajú*. Vidíme, že pravidlá regulujúce pozdravy sa v niečom podobajú na právne pravidlá. Rovnako je to aj s dobrými mravmi, etiketou, konvenčnou morálkou, módou, kuchárskymi receptami... V čom sa teda právo odlišuje od týchto ostatných pravidiel? Teoretici zvyknú na túto otázku odpovedať, že „súborom špecifických znakov práva“.

2.2.1 Forma práva

Právo nepôsobí v spoločenskom vákuu. Aplikuje sa na husto prepletenú sieť spoločenských vzťahov, ktoré sú regulované rôznymi druhmi pravidiel. Ako advokát vie, že pravidlo, ktoré aplikuje na prípad jeho klienta, bude sudca akceptovať ako právo? A odkiaľ sudca čerpá presvedčenie, že keď niekoho posiela do väzenia, napríklad otca štyroch detí, robí tak na základe noriem právnych, a nie morálnych?

To, čo odlišuje právne normy od ostatných, je ich špecifická forma. Veľmi zjednodušene povedané, **forma práva** je niečo ako rukopis, ktorý právotvorca zanechal na svojom práve, keď ho vytvoril. Tak ako grafológ dokáže priradiť konkrétne písmo ku konkrétnej osobe, ktorá ho napísala, práve vďaka tomu, že každá osoba má svoj vlastný nezameniteľný rukopis, tak právnici dokážu zistiť, či je určitá norma právna, vďaka tomu, že každé právo má svoju nezameniteľnú formu. Ako taká forma vyzerá?

Pod formou práva v úzkom slova zmysle možno rozumieť autorizovaný komunikačný kanál, prostredníctvom ktorého tvorca práva oznamuje, že vytvoril nové právo. Na európskom kontinente mal tento kanál posledných dvesto rokov podobu úradného vestníka – išlo o štátom vydávané alebo autorizované noviny, ktorých obsahom boli všeobecne záväzné právne predpisy.¹⁷ V podmienkach Slovenskej republiky plní funkciu takéhoto vestníka **Zbierka zákonov**, v ktorej sa uverejňujú nasledujúce všeobecne záväzné právne predpisy: ústava, ústavné zákony, zákony, nariadenia vlády, vyhlášky a opatrenia ministerstiev, ostatných ústredných orgánov štátnej správy, iných orgánov štátnej správy a Národnej banky Slovenska.¹⁸ Ak sa teda slovenského advokáta spýtate, ako si môže byť istý, že norma, ktorou obhajuje svojho klienta, je právna a súd ju bude akceptovať, jeho odpoveďou bude, že táto norma má špecifickú formu, čím bude mať na mysli, že ju našiel v Zbierke zákonov.

V súčasnosti sa pohľad na formu práva mení. Zrejme už žije iba hrstka právnikov, ktorí právne normy hľadajú v tlačenej verzii úradného vestníka. Preferovanie digitálnych zdrojov pred tlačеныmi už dnes nie je len otázkou pohodlnosti. Súčasné právne poriadky narástli do takých rozmerov, frekvencia ich zmien nabrala takej rýchlosti a ich štruktúra sa rozkošatila do takej hustoty, že bez použitia elektronických databáz by bolo takmer nemožné nájsť kvalifikované právne odpovede na právne problémy všedného dňa. Len na krátke priblíženie: Slovenské súdy uznávajú a vynucujú nielen vnútroštátne právo, ale aj európske a medzinárodné právo. Navyše toto právo nemá iba podobu právnych predpisov, ale aj konštantnej judikatúry. Aby právnik získal istotu v tom, čo znamenajú slová zákona, musí si niekedy okrem zákona naštudovať aj zo desať súdnych prípadov a dve-tri heslá v slovníkoch, komentároch či inej odbornej literatúre. Bez digitálnych zdrojov je táto práca niekoľkonásobne pomalšia, čo je strata, ktorú si advokáti ani sudcovia nemôžu dovoliť. Právnicki (nehovoriac o laikoch) sú odkázaní na prácu s digitálnymi zdrojmi, a to aj s vedomím, že nie sú oficiálne autorizované. Na tento jav nedávno reagoval slovenský zákonodarca, keď zákonom autorizoval časť webového portálu **www.slov-lex.sk** ako oficiálnu digitálnu verziu Zbierky zákonov.¹⁹

¹⁷ K histórii publikácie práva pozri bližšie BOBEK, M. Publikace obecně závazných právních předpisů v historickém a srovnávacím pohledu: Část I – Pohled historický. *Jurisprudence*, 1/2007, s. 13 – 21.

¹⁸ Pozri bližšie zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov.

¹⁹ Pozri bližšie § 12 ods. 4 a § 24 zák. č. 400/2015 Z. z.

Formu práva možno charakterizovať aj v širšom kontexte. Zverejnenie práva cez oficiálny komunikačný kanál je len jedným zo štádií procesu, v ktorom právo vzniká. Forma práva v širšom slova zmysle bude okrem podoby daného kanála zahŕňať aj celý tento proces. V konečnom dôsledku tak právo získava svoju špecifickú a nezameniteľnú formu vtedy a len vtedy, keď:

- i) bolo vytvorené orgánom, ktorý má právomoc dané právo tvoriť,
- ii) bolo vytvorené v súlade s vopred daným postupom,²⁰
- iii) bolo zverejnené pod názvom a v podobe jedného z prameňov práva, ktoré sa uznávajú v príslušnom právnom poriadku.²¹

Tieto podmienky sa zvyknú označovať aj ako **formálne náležitosti platnosti právnych predpisov**, pričom podmienky i) a ii) sa týkajú procedúry tvorby predpisov (procedurálne náležitosti) a podmienka iii) sa týka podoby výsledku tejto tvorby (rezultatívne náležitosti). Ak predpisu nejaká z uvedených náležitostí chýba, vedie to k spochybneniu jeho platnosti, teda k úvahe o tom, že nie je alebo nemá byť súčasťou platného práva.²² Treba upozorniť na to, že uvedené podmienky teoretici navrhli na popis legislatívnej tvorby práva, teda na popis tvorby právnych predpisov, no s určitými modifikáciami ich možno použiť aj na popis tvorby súdnych precedensov a všeobecne záväzných zmlúv či dokonca na popis vzniku právnej obyčaje. K špecifikám jednotlivých druhov prameňov práva sa dostaneme neskôr (kapitola 3.3).

Z teoretického hľadiska je zaujímavé zamyslieť sa nad tým, odkiaľ sa táto forma práva so všetkými svojimi náležitosťami podela. Právni pozitivistí tvrdia, že forma práva je sama stanovená nejakým právnym pravidlom, resp. súborom právnych pravidiel. Podľa nich platí, že každý právny poriadok musí obsahovať pravidlo, ktoré určuje, čo do daného poriadku patrí, a čo nie. Pozrime sa, ako to vysvetľuje veľikán právneho myslenia **Hans Kelsen**:

„Ak stojíme pred otázkou, prečo je určitý donucovací akt – napr. skutočnosť, že určitý človek odníma inému slobodu, zavierajúc ho do väzenia – právnym aktom a prináleží preto určitému právnemu poriadku, podáva sa táto odpoveď: pretože bol tento akt stanovený určitou individuálnou normou, rozsudkom súdu. Ak sa pýtame ďalej, prečo platí táto individuálna norma, dostaneme odpoveď: pretože zodpovedá trestnému zákoníku. A ak sa pýtame na dôvod platnosti trestného

²⁰ V prípade zákonov bude tento postup zahŕňať úpravu legislatívnej iniciatívy, prerokovania, hlasovania, podpisovania a zverejňovania návrhov zákonov.

²¹ Porovnaj: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 152 – 3.

²² K problému pozri bližšie: Ibidem, s. 153 – 4.

zákonníka, narazíme na ústavu štátu, podľa ktorej bol trestný zákonník vydaný v predpísanom konaní orgánmi na to kompetentnými. Ak sa však pýtame na dôvod platnosti ústavy, na ktorej spočívajú zákony a na základe týchto zákonov vydané právne akty, dostaneme sa snáď k ešte staršej ústave a nakoniec k historicky prvej ústave. (...) Že to, čo vyjadril ako svoju vôľu historicky prvý ústavodarný orgán, má platnosť normy, je základný predpoklad, z ktorého plynie všetko poznanie právneho poriadku, spočívajúceho na tejto ústave.“²³

Základ, na ktorom stojí celý právny poriadok, vidí Kelsen v akomsi hypotetickom predpoklade, v zmysle ktorého za platné právo treba považovať to, čo ustanovil historicky prvý ústavodarca. Kelsen nazval tento predpoklad výrazom „základná norma“ („Grundnorm“).

S myšlienkou, že každý právny poriadok musí obsahovať pravidlo určujúce, čo do daného poriadku patrí, súhlasil aj ďalší prominentný pozitivist **Herbert Hart**. Hart však Kelsenovi vyčítal, že toto pravidlo považoval iba za hypotézu. Bežní právnici nezachádzajú až do takých logických dôsledkov ako Kelsen; pri zisťovaní, čo je platným právom, sa nepotrebujú obracať za historicky prvou platnou ústavou a nepotrebujú rozmýšľať, čo tejto ústave predchádzalo. Praktici si vystačia s aktuálne platným pravidlom, ktoré určuje formálne náležitosti platnosti práva tak, ako sme ich popísali vyššie.²⁴ Hart toto pravidlo pomenúva výrazom „pravidlo uznania“ („rule of recognition“) a tvrdí, že v kontraste s Kelsenovou hypotetickou základnou normou existuje „ako zložitý, hoci za normálnych okolností harmonický celok praxe súdov, verejných činiteľov a súkromných osôb, ktorí identifikujú právo prostredníctvom odkazu na isté kritériá.“²⁵ Vyjadrené terminológiou, s ktorou sme pracovali vyššie: pravidlo uznania stanovujúce formu práva pre príslušný právny poriadok je inštitucionálnym faktom.

2.2.2 Všeobecná záväznosť práva

Ako jeden z ďalších špecifických znakov práva sa zvykne uvádzať jeho „všeobecná záväznosť“. Hoci sa to na prvý pohľad nezdá, ide o pomerne kom-

²³ KELSEN, H.: Ryzí nauka právní: Metoda a základní pojmy. Brno – Praha : Orbis, 1933, s. 33 (§ 29). In: KELSEN, H.: *O státu, právu a demokracii. Výběr prací z let 1914 – 1938*. Praha : Wolters Kluwer, 2015.

²⁴ V podmienkach Slovenskej republiky je toto pravidlo vlastne súborom pravidiel. Tie slovenskí právnici nachádzajú najmä v Ústave SR, v zákone o tvorbe právnych predpisov a Zbierke zákonov a v zákone o Rokovacom poriadku Národnej rady SR.

²⁵ HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004, s. 116.

plikovaný znak, ktorý si budeme musieť rozložiť na menšie časti. V nasledujúcich riadkoch si preto osobitne rozoberieme, čo to znamená, že právo je „všeobecné“ a že je „záväzné“.

Všeobecnosť práva

Podľa klasického pozitivistického názoru možno právo definovať ako príkaz suveréna vynútiteľný násilím.²⁶ Ak by však platila táto poučka, potom by sa právne pravidlá vytvorené suverénom až príliš nápadne podobali na vyhrážky, ktoré dáva lupič pokladníkovi pri bankovej lúpeži.²⁷ Jeden z dôvodov, prečo podľa Herberta Harta nie je vhodné definovať právo ako príkaz („*command*“) je ten, že príkazy sa väčšinou dávajú tvárou v tvár („*face to face*“), teda v situácii, kedy sú autor aj adresát príkazu v konkrétnom individualizovanom vzťahu, napríklad keď veliaci dôstojník X. niečo prikazuje podriadenému vojakovi Y. Takýto individualizovaný kontext však nie je pre právo typický, pretože právo vytvára abstraktný orgán – napr. zákonodarca – a je určené abstraktným subjektom – napr. občanom. Samozrejme, aj v moderných spoločnostiach sa pravidelne stretávame s tým, že v rámci aplikácie práva konkrétna úradná osoba niečo prikazuje konkrétnej súkromnej osobe (napr. dopravný policajt X. prikazuje smer jazdy šoférovi Y.), ale „*takéto jednoduché situácie nie sú a nemôžu byť štandardným spôsobom, akým funguje právo, už len z toho dôvodu, že spoločnosť si nemôže dovoliť vydržiavať taký počet úradných osôb, ktorý by zabezpečil, aby bol každý člen spoločnosti oficiálne a osobitne informovaný o každom skutku, ktorý sa od neho požaduje*“.²⁸ Hart konštatuje, že právne pravidlá sú všeobecné v dvoch smeroch – jednak je všeobecne vymedzený typ správania, ktorý je predmetom pravidla a jednak je všeobecne vymedzená trieda osôb, na ktoré sa pravidlo vzťahuje.²⁹

Čo presnejšie však máme pod všeobecnosťou rozumieť? Všeobecnosť práva je v prvom rade *lingvistickou* kategóriou. Ide o vlastnosť, ktorá nám hovorí, akými jazykovými prostriedkami je pravidlo vyjadrené. Pravidlo je všeobecné, ak je vyjadrené v druhových (abstraktných) znakoch. V čase prijatia pravidla by v zásade nemal byť známy presný počet konkrétnych osôb, na ktoré sa pravidlo bude v budúcnosti vzťahovať. Ústavné pravidlo, podľa

²⁶ AUSTIN, J.: *The province of jurisprudence determined*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 21 a nasl.

²⁷ HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004, s. 22 a nasl.

²⁸ HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004, s. 35. Porovnaj: HART, H. L. A.: *The Concept of Law*, 2nd ed. Oxford : Clarendon Press, 1961, s. 20 – 1.

²⁹ Ibidem.

ktorého „prezident podpisuje zákony“ je všeobecné, aj keď sa v konkrétnom čase a na konkrétnom mieste priamo vzťahuje iba na jedného človeka – na osobu aktuálne zastávajúcu funkciu prezidenta. Uvedené platí z toho dôvodu, že subjekt, ktorému je pravidlo určené, je vymedzený druhovo – označením príslušnej štátnej funkcie a v čase prijatia pravidla nebolo jasné, na koľko konkrétnych osôb sa bude vzťahovať. Pravidlo by nebolo všeobecné napríklad vtedy, ak by bol jeho subjekt vymedzený prostredníctvom vlastných mien – Michal Kováč, Ivan Gašparovič, Andrej Kiska...

Pri formulácii pravidiel môže byť kvalita všeobecnosti naplnená v rôznej miere – jednotlivé pravidlá môžu byť málo všeobecné, všeobecnejšie, príliš všeobecné... Skúsme sa na chvíľu vcítiť do role zákonodarcu, ktorý rozmyšľa, ako vymedziť subjekt, ktorému sa chystá zvýšiť daňové zaťaženie. Na výber máme z týchto možností: podnikateľ, poskytovateľ služieb, obchodník, predajca potravín, predajca ovocia a zeleniny, predajca citrusových plodov, predajca pomarančov, predajca pomarančov vypestovaných v ekologickom poľnohospodárstve. Každá z týchto formulácií je všeobecná v tom zmysle, že daný subjekt je vymedzený prostredníctvom druhových znakov. Z určitého hľadiska však niektoré z uvedených formulácií všeobecné nie sú. Na prvý pohľad nedáva žiadny zmysel, prečo by sa mali dane zvyšovať iba predavačom bio pomarančov a ostatným nie. Čo je na predmete jeho činnosti také zvláštne, že to odôvodňuje, aby sa s ním zaobchádzalo inak ako napríklad s predavačom banánov? Ak uvažujeme o všeobecnosti práva v tejto optike, chápeme všeobecnosť ako *axiologickú* kategóriu. Ide o vlastnosť, ktorá nám hovorí, do akej miery sa darí pri formulovaní právnych pravidiel reflektovať hodnotu rovnosti. Ak sa nedá rozumne ospravedlniť odlišné zaobchádzanie s rôznymi druhmi subjektov, potom pravidlo, ktoré takéto zaobchádzanie zavádza, porušuje hodnotu rovnosti, čo znamená, že nie je dostatočne všeobecné, aj keď je vyjadrené v druhových znakoch. Takéto nazeranie na všeobecnosť pravidiel je však príliš citlivé na spoločenský kontext, v ktorom sa má pravidlo uplatňovať. Ak vymedzujeme druh subjektu, ktorému mienime zvýšiť dane, potom výraz „predavač bio pomarančov“ nemusí byť dostatočne všeobecný, hoci napríklad výraz „prevádzkovateľ hazardných hier“ takým byť môže. Rozdiel nespočíva v logike, ani v jazyku, ale v hodnotách – vyššie dane pre osoby zarábajúce na hazardu možno rozumne odôvodniť napríklad tým, že prevádzkovanie hazardu je typom podnikania, ktorý sľubuje relatívne vysoké zisky pri relatívne nízkom riziku. K tomu môžeme prirátať, že hazard je návykový a ruína rodiny závislých hráčov, takže zvý-

šenie daní z hazardu namiesto jeho priameho zákazu (ktorý by bol aj tak neúčinný), je vhodným prostriedkom, ako obmedziť prirodzenú motiváciu prevádzkovať takúto činnosť.³⁰

V konečnom dôsledku pri posudzovaní všeobecnosti právneho pravidla neberieme ohľad iba na to, akým spôsobom je to-ktoré pravidlo vyjadrené, ale aj na to, aké má skutočné dopady, a to nielen čo do počtu konkrétnych subjektov, voči ktorým sa pravidlo uplatňuje, ale aj čo do intenzity, v ktorej je v danom pravidle reflektovaná hodnota rovnosti.

Záväznosť práva

Záväznosť práva môžeme chápať v dvoch zmysloch. Vo **formalistickom** poňatí sa dá záväznosť charakterizovať ako vlastnosť pravidla, ktorá spôsobuje, že po porušení pravidla nasleduje **sankcia**.³¹ To isté povedané inak: za porušenie záväzných pravidiel sme sankcionovaní, no za porušenie nezáväzných pravidiel sankcionovaní nie sme. V závislosti od toho, ako rozumieme slovu „sankcia“, budeme určovať aj okruh pravidiel, ktoré považujeme za záväzné. V širokom slova zmysle možno pod sankciou rozumieť akúkoľvek negatívnu reakciu, ktorú ľudia prejavujú preto, že došlo k porušeniu určitého pravidla. Ak niekto za „sankciu“ považuje napríklad aj nepriamo vyjadrené pohoršenie hostiteľa vyvolané tým, že sme na jeho slávnostnú recepciu prišli v dotrhnaných rifliach, potom ako záväzné bude vnímať aj pravidlo, podľa ktorého na slávnostné recepcie treba dodržiavať príslušný *dress code*. Opäť je to veľmi závislé od kontextu: ľudia, ktorí majú záujem na tom, aby dostávali pozvánky na významné spoločenské udalosti (napr. na banket usporiadaný ambasádou spriatelenej krajiny), sú spravidla náchylní považovať príslušné pravidlá etikety za záväzné. Naopak ľudia, ktorým je svet takýchto udalostí ukradnutý, môžu dané pravidla chápať ako nezáväzné odporúčania, pretože odopretie priazne hostiteľa nevnímajú ako žiadnu stratu.

V právnickej literatúre sa termín „sankcia“ vymedzuje trochu užšie. Sankcia je právom definovaný následok porušenia právnych pravidiel, ktorý je prí-

³⁰ Ako to už v teórii býva, vzťah medzi všeobecnosťou pravidla a princípom rovnosti je oveľa komplikovanejší. K porušeniu princípu rovnosti môže dôjsť nielen tak, že zákonodarcu urobil rozdiel tam, kde nemal (bol málo všeobecný), ale aj tak, že neurobil rozdiel tam, kde mal (bol príliš všeobecný). Tu ide o rozdiel medzi priamou a nepriamou diskrimináciou. K problému pozri bližšie § 2a zákona č. 365/2004 Z. z. (antidiskriminačný zákon).

³¹ Toto je význam právnej záväznosti, ktorý sa uchytil predovšetkým v klasickom anglickom právnom pozitivizme za čias Benthama a Austina. Pozri bližšie: OLIVECRONA, K.: *Law as Fact*. London : Stevens & Sons, 1971, s. 32, 40.

pustné v krajnom prípade presadiť aj násilím. Teda aj tu ide o druh negatívnej spoločenskej reakcie, ktorá bola spustená porušením nejakého pravidla. Rozdiel oproti sankcii v širšom vymedzení spočíva v tom, že **právne sankcie** sú oveľa viac formalizované a pri ich realizácii je prípustné použiť násilie. Pod formalizáciou právnych sankcií rozumieme to, že ukladanie sankcií podlieha vopred vytvoreným pravidlám. Tie stanovujú napríklad druhy sankcií v závislosti od závažnosti či druhu porušených právnych pravidiel; ďalej proces, v ktorom sa sankcie ukladajú – kto, kedy, kde a ako ich bude ukladať – a pod. Formalizáciou sankcií znižujeme riziko, že porušenie práva ostane nesankcionované ako aj riziko, že sankcionovanie bude nespravodlivé. Ak by totiž sankcionovanie porušenia práva ostalo len na spontánnych spoločenských procesoch, podobne ako je to v prípade pravidiel slušného správania, zvýšila by sa pravdepodobnosť, že sankcionovaný bude niekto nevinný, nehovoriac o celkovom zvýšení spoločenského napätia vyplývajúceho z faktu, že tí silnejší (svalmi, peniazmi, ľstivosťou...) by ľahšie unikali spravodlivosti. To bezprostredne súvisí s druhým osobitným znakom právnych sankcií – s **donútením**, ktoré môže mať v krajnom prípade podobu násilia. Ak človek poruší normu morálky či etikety, nech je negatívna spoločenská reakcia na takéto previnenie akokoľvek tvrdá, nesmie mať násilnú formu, pretože takúto formu donútenia si právo vyhradzuje len pri prípade porušenia vlastných noriem. Skutočnosť, že právo stanovuje relatívne presne definované sankcie za porušenie vlastných pravidiel, sa niekedy zvykne označovať aj ako nepriame donútenie. Vo väčšine prípadov netreba priamy výkon násilia, násilie sa dá použiť efektívne aj nepriamo – stačí ním iba hroziť.

Aj napriek tomu, že termín sankcia máme vymedzený užšie ako na začiatku, stále sa pod neho zmestí veľa rôznorodých vecí. Pod právnou sankciou si ľudia väčšinou predstavia **trest** uložený za spáchanie trestného činu. Donucovacia povaha práva je zrejmä už zo znenia niektorých trestnoprávných noriem, napr. „*Kto iného úmyselne usmrtí, potrestá sa odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov.*“³² Sankcia však môže mať aj iné podoby. V súkromnom práve v závislosti od druhu protiprávne spôsobenej škody možno pod sankciou rozumieť napr. povinnosť poskytnúť peňažnú náhradu alebo povinnosť uviesť poškodenú vec do pôvodného stavu. Pri nemajetkovej ujme možno pod sankciou rozumieť povinnosť verejne sa ospravedlniť. Z uvedených príkladov by sa dalo vyvodiť, že následkom porušenia právneho pravidla je nejaká špecifická povinnosť, ktorú musí „previnilec“ splniť, aby odčinil dané poru-

³² § 145 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon).

šenie. Nie je to vždy celkom tak. Právny poriadok môže stanoviť následok za porušenie právneho pravidla, ktorý nebude mať povahu povinnosti. Typicky ide o porušenie takých pravidiel, ktoré stanovujú podmienky platnosti právnych úkonov či právnych aktov. Vezmime si ako príklad § 39 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého „*Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.*“³³ Ak subjekt práva uzavrie zmluvu, ktorá bude v rozpore s týmto ustanovením (napríklad sa pokúsi prediť vlastné deti do otroctva), potom súkromnoprávnym následkom bude neplatnosť tejto zmluvy. **Neplatnosť** právneho úkonu však sama osebe (bez nadväznosti na iné právne ustanovenia) nie je žiadnou povinnosťou. Aj napriek tomu sa možno na neplatnosť pozeráť ako na určitý druh sankcie, keďže takýto následok je v rozpore so záujmami konajúceho, ktorý mienil svojím právnym úkonom vyvolať určité právne účinky. Podobnú úvahu možno aplikovať na parlament, ktorý pri tvorbe určitého zákona nedodržiaval všetky ústavné podmienky platnosti (pozri vyššie „forma práva“), v dôsledku čoho bol daný zákon oficiálne vyhlásený za protiústavný.

Vo formalistickom poňatí sme postupovali od termínu „záväznosť“ k termínu „sankcia“ a od termínu „sankcia“ k termínu „hrozba“. Bolo by však asi neuvážené, ak by sme tvrdili, že toto je jediný spôsob, akým možno problematiku záväznosti uchopiť. Zmysel sankcií spočíva v tom, že motivujú ľudí, aby dodržiavali pravidlá aj vtedy, keď to nie je pre nich pohodlné alebo bezprostredne výhodné. Sankcia je tu vnímaná ako nejaké zlo, ktorému sa dokážeme vyhnúť, ak budeme pravidlá dodržiavať. Lenže ľudí možno motivovať k dodržiavaniu pravidiel nielen vyhrážkami, ale aj racionálnou argumentáciou. Stačí ich presvedčiť, že dodržiavanie pravidiel je správnou voľbou bez ohľadu na to, či sa ich porušovanie trestá alebo nie. Na tento účel možno použiť rôzne argumenty, napríklad: **i)** Život s pravidlami je lepší ako život bez nich, pretože vďaka pravidlám je správanie druhých predvídateľnejšie a predvídateľnosť je jeden z kľúčových faktorov, ktorý ovplyvňuje náš pocit bezpečia: nikto, okrem niekoľkých dobrodruhov, nechce žiť v permanentnom chaose. **ii)** Pravidlá spoločnosti, v ktorej žijeme, sú hodné nášho rešpektu minimálne z toho dôvodu, že voči danej spoločnosti máme určitý dlh. Len vďaka spoločnosti totiž dokážeme plne rozvíjať náš duševný a telesný potenciál a len vďaka nej dokážeme mať kvalitu života výrazne vyššiu ako iné živočíšne druhy. Je preto slušné takéto dobrodenie spoločnosti oplatiť rešpektom k jej pravidlám. **iii)** Slobodné demokratické voľby nám umožňujú vyjadriť náš ná-

³³ § 39 zákona č. 40/1964 Zb. (Občiansky zákonník).

zor na tvorbu pravidiel v podobe vyslovovania súhlasu s osobami, ktoré tieto pravidlá vytvárajú. Preto možno tvrdiť, že účasťou vo voľbách sa na tvorbe daných pravidiel sami podieľame. No a bolo by predsa nerozumné, ak by sme hodľali porušovať pravidlá, ku vzniku ktorých sme prispeli vlastným dielom. iv)... Pointou všetkých týchto príbehov je presvedčiť ľudí, aby dodržiavali pravidlá bez ohľadu na to, či sa ich porušenie trestá. Ak sa to podarí, pre ľudí budú tieto pravidlá záväzné nielen formálne, ale aj vnútorne. **Vnútorňa záväznosť** pravidiel teda spočíva v presvedčení ľudí, ktorým sú tieto pravidlá určené, že je *správne*, aby boli pravidlá vo všeobecnosti radšej dodržiavané ako nie. K vnútornej záväznosti pravidiel môžeme dospieť nielen morálnou, ale aj ekonomickou kalkuláciou. Ak v našej súvahe vyjde, že je *výhodnejšie* pravidlá vo všeobecnosti dodržiavať, ako ich porušovať, potom nás možno ľahšie presvedčiť, že je *správne*, aby sme dané pravidla rešpektovali, aj keby nám to v jednotlivých prípadoch malo priniesť dočasné straty.

Pre fungujúci právny systém je dôležité, aby bolo právo pre ľudí záväzné nielen formálne, ale aj vnútorne. Totiž ak rešpekt k právu odvodzujeme výlučne len od sankcie, potom sa nesmieme čudovať, že ľudia strácajú dôvod právo rešpektovať vždy vtedy, keď je nepravdepodobné, že ich pri jeho porušovaní prichytia.³⁴ Aj v čase rapídneho zdokonaľovania sledovacích techník stále platí, že pri mnohých protiprávných konaniach (napr. pri tých, kde nie je jednoznačne vymedzená konkrétna ľudská obeť) je šanca takéhoto odhalenia malá. Nejde však len o to, že žiadny štát nemá dostatočný aparát na to, aby mohol poctivé dodržiavanie práva odsledovať u každej jednej osoby.³⁵ Kľúčové je aj to, aby právu verili tí, ktorí majú jeho vynucovanie na starosti, teda aspoň justičné orgány a policajti. Ak by úradné osoby vynucovali právo – čo je ich samozrejmovou povinnosťou – len a len zo strachu pred sankciami, ktoré by sa voči nim uplatnili v prípade, že by ho vynucovať prestali, fungovanie celého systému by sa oslabilo a celý systém by pravdepodobne skolaboval.³⁶ Z tohto dôvodu sa každý štát snaží presvedčiť ľudí – tak súkromné, ako aj verejné osoby – že má nielen monopol na legálny výkon násilia, ale že má aj morálne právo toto násilie používať.

³⁴ K tomu pozri bližšie: HOLMES, O. W.: The Path of the Law. *Harvard Law Review*. vol. 110, no. 5, 1997, s. 993.

³⁵ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné (jeho obecná část) a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. Brno : Doplněk, 2008, s. 25.

³⁶ Okrem iného aj preto, že právo by musel strážiť niekto, koho by musel strážiť niekto iný, koho by musel strážiť niekto iný a tak ďalej až do nekonečna. Reťazenie zodpovednostných vzťahov ide donekonečna, ktoré však môže mať aj podobu kruhu.

2.3 Konflikt práva s morálkou

Na začiatku sme si položili otázku, čo je to právo. Odpovedali sme, že právo je súborom noriem, ktoré sa vo všeobecnosti dodržiavajú. Keďže okrem práva spĺňajú túto charakteristiku aj iné normatívne systémy, museli sme k nej pridať znaky, ktoré sú špecifické len pre právo. Medzi tieto znaky sme zarátali osobitnú formu práva a jeho všeobecnú záväznosť. Na základe tohto vieme dospieť k záveru, že právo je súborom všeobecne záväzných a v celku aj dodržiavaných noriem, ktoré majú osobitnú formu.

Voči takejto definícii práva sa vymedzujú **nonpozitivisti**, ktorí tvrdia, že k nej treba pridať ešte jeden znak – právo nesmie byť v hrubom rozpore so základnými pravidlami morálky. Ide o negatívnu podmienku,³⁷ ktorú musí *nevyhnutne* spĺňať každý systém, ktorý si nárokuje byť označovaný ako „právo“. Nesúlad medzi pozitivistickým a nonpozitivistickým nazeraním na definíciu práva možno interpretovať aj ako dôsledok toho, že nonpozitivistom veľmi záleží na vnútornej záväznosti práva. Ak má byť právo právom, potom musí platiť, že je správne ho dodržiavať. Keďže však v žiadnom prípade nie je správne dodržiavať normy, ktoré sú v hrubom rozpore s kardinálnymi zásadami ľudskosti – aj keby boli vydané v osobitnej forme a aj keby sa za ich porušenie aplikovala sankcia – takéto normy právom byť nemôžu. Z tohto dôvodu nonpozitivistia odmietajú označiť za právo napríklad norimberské rasové zákony.³⁸

Názornou ukážkou tohto spôsobu uvažovania je povojnová reflexia nacistického právneho poriadku z pera nemeckého právneho filozofa **Gustava Radbrucha**. Zo zločinov, ktoré nacisti spáchali počas dvanástich rokov svojej krutovlády, Radbruch obviňuje právny pozitivismus. Dĺžka nasledujúcej citácie je priamo úmerná dôležitosti otázky:

„V skutočnosti to bol pozitivismus, spolu so svojím princípom „zákon je zákon“, ktorý ponechal nemeckú právnu profesiu napospas svojvoľným a zločinným zákonom úplne bezbrannú. Ba čo viac, pozitivismus sám osebe vôbec nie je spôsobilý odôvodniť platnosť zákonov. Pozitivismus tvrdí, že odôvodnil platnosť zákona, a to

³⁷ Negatívnu podmienku („*unless clause*“) možno k definícii vhodne doplniť v podobe kladného dodatku pripojeného pomocou spojky „ibaže“. Nonpozitivistická definícia práva by teda znela: Právo je súborom všeobecne záväzných a v celku aj dodržiavaných noriem, ktoré majú osobitnú formu, ibaže by tieto normy boli v hrubom rozpore so základnými pravidlami morálky.

³⁸ K norimberským zákonom pozri aj: COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha : Leges, 2016, s. 153 a nasl.

jednoduchým poukazom na skutočnosť, že za zákonom stojí dostatočná sila, ktorá ho vie presadiť. No zatiaľ čo sila môže skutočne slúžiť ako základ len pre ono „musieť“, ktoré je prítomné v každom donútení, nikdy nedokáže poslúžiť ako základ onoho „ma byť“, ktoré je prítomné v záväznosti či v právnej platnosti. Záväzok a právna platnosť musia byť založené na hodnote, ktorá je danému zákonu vlastná. Pravdaže, s každým pozitívnym zákonom bez ohľadu na jeho obsah ide ruka v ruku jedna špecifická hodnota: Akýkoľvek zákon je vždy lepší ako zákon žiadny, pretože každý zákon vytvára aspoň právnu istotu. Právna istota však nie je jedinou hodnotou, ktorú právo musí realizovať a nie je ani hodnotou rozhodujúcou.“³⁹

Okrem hodnoty právnej istoty Radbruch uznáva aj hodnotu účelnosti (prospech ľudu) a hodnotu spravodlivosti, pričom podľa poradia dôležitosti ich zoraďuje takto: prospech ľudu má posledné miesto, právna istota prostredné a spravodlivosť najvyššie miesto. Spôsob, akým Radbruch tieto hodnoty vyvažuje, je však komplexnejší a v tuzemských učebniciach teórie práva sa stal známy aj ako tzv. **Radbruchova formula**: „Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou možno rozhodnúť nasledujúcim spôsobom: Pozitívne právo, garantované legislatívou a mocou, má prednosť dokonca aj vtedy, keď je jeho obsah nespravodlivý a nie je v prospech ľudu, ibaže by konflikt medzi zákonom a spravodlivosťou dosiahol takej neznesiteľnej miery, že zákon – ako vadné právo – musí ustúpiť spravodlivosti.“⁴⁰

Radbruch si je vedomý, že je nemožné presne určiť, kedy onen konflikt medzi spravodlivosťou a zákonom dosiahne mieru, ktorá je už neúnosná. Aj napriek tomu však s dôverou dodáva, že o zákonné bezprávie pôjde určite tam, kde pri vydávaní zákona „nie je ani len pokus o dosiahnutie spravodlivosti“, teda tam, kde pozitívny zákon „cielavedome zrádza hodnotu rovnosti, jadro každej spravodlivosti“. Takýto zákon podľa Radbrucha nie je vôbec žiadnym právom, teda ani nedáva zmysel hovoriť o ňom ako o „vadnom práve“, pretože mu zjavne chýba „samotná podstata práva“.⁴¹ Radbruch svoju úvahu uzatvára „... právo, vrátane pozitívneho práva, nemôže byť definované inak ako systém a inštitúcia, ktorých pravý význam spočíva v službe spravodlivosti. Merané týmto štandardom, celé oblasti právneho poriadku národného socializmu nikdy nedosiahli dôstojnosť platného práva.“⁴²

³⁹ RADBRUCH, G.: Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law (1946). *Oxford Journal of Legal Studies*. vol. 26, no. 1, 2006, s. 6.

⁴⁰ Ibidem, s. 7.

⁴¹ Ibidem, s. 7.

⁴² Ibidem, s. 7.

Pozitivistov takéto zúčtovanie s právom Tretej ríše prirodzene provokuje. Pripomeňme si z predchádzajúcej kapitoly (1.2.2), že pozitivistí chápu právnu vedu ako deskriptívny projekt – úlohou právnych vedcov je *popisovať* platný právny poriadok, a nie *dohovárať* ľuďom, ako sa majú správať. Druhá z menovaných úloh totiž spadá (takmer úplne) mimo rámec akejkoľvek vedy. Z tohto zorného uhla môžu pozitivistí Radbruchovi vyčítať, že bez dostatočného dôvodu predpokladá, že právo je z povahy veci vždy hodné nášho rešpektu; že každé právo musí mať nielen vonkajšiu, ale aj vnútornú záväznosť („dôstojnosť platného práva“). Oddelenie týchto dvoch otázok – Čo hovorí platné právo? a *Ako sa máme správať?* – je však nevyhnutným predpokladom k tomu, aby sme si k právu dokázali vytvoriť kritický odstup, ktorý je zas potrebný na to, aby sme mohli právo meniť k lepšiemu.⁴³

Študentovi sa môže zdať, že teoretický spor medzi pozitivistami a nonpozitivistami nikam nevedie a že v praktickej rovine je nakoniec úplne jedno, akú pozíciu v ňom bude zastávať. Skúsme sa teda pozrieť v čom sa tieto pozície líšia v praxi. Nonpozitivismus ako špecifická teória práva pomáha po páde totalitného režimu obnovovať dôveru ľudí v právne inštitúcie, ktoré boli počas totality zneužívané na perzekúciu obyvateľstva. Základný princíp – neznesiteľne nespravodlivé právo nie je právom – možno účinne využiť proti bývalým funkcionárom, ktorí svoju účasť na perzekúciách obhajujú tým, že neurobili nič, čo by bolo v rozpore s vtedy platnými zákonmi alebo príkazmi. Nonpozitivistu hodnotí takúto obhajobu ako obyčajný alibizmus. Veď predsa ak niekto pácha zverstvá ako genocídu, potom *musí vedieť*, že robí niečo zlé, aj keby to posväcovali oficiálne prijaté zákony či príkazy nadriadeného.⁴⁴ Naopak, pozitivista nemá problém pripustiť, že aj zverské zákony sú zákony, pokiaľ spĺňajú formálne podmienky platnosti. To však automaticky neznamená, že súhlasí s tým, aby ľudia, zodpovední za perzekúcie počas bývalého režimu, ostali beztrestne pobeňovať po slobode. Pozitivista môže svoj morálny odpor voči nim pretaviť do návrhu nového zákona, ktorým sa bývalý totalitný právny poriadok prehlási za protiprávny. Tento nový zákon môže

⁴³ Pozri napr. HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958, s. 617 – 8. Debata nie je len o pojmovej klasifikácii, ale aj o poznávaní histórie.

K Radbruchovmu obvineniu právneho pozitivismu z toho, že nechal nemeckých právnikov bezbranných voči tyranii pozitívneho zákona pozri bližšie: SOBEK, T.: *Právní myšlení: Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 362 a nasl.

⁴⁴ Porovnaj článok 33 Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu (oznámenie MZV SR č. 333/2002 Z. z.).

zároveň presne vymedziť podmienky individuálnej trestnej zodpovednosti s tým, že na reprezentantov bývalého režimu sa uplatnia *retroaktívne*. V čom spočíva výhoda takéhoto postupu? H. L. A. Hart tvrdí, že keď nedosiahneme nič iné, tak aspoň to, že budeme k sebe úprimní. Je totiž dobré, ak si otvorene priznáme, že pri riešení takých komplikovaných dilem ako je vyrovnávanie sa s totalitnou minulosťou, si nevyberáme medzi dobrým a zlým riešením, ale len medzi zlými riešeniami: Potrestáme prenasledovateľov za cenu porušenia zákazu retroaktivity práva, alebo dodržíme zákaz retroaktivity práva za cenu beztrestnosti pre prenasledovateľov?⁴⁵

Problém trestania nacistických zločincov tvorí len jeden z viacerých tematických okruhov, v ktorých sa spor medzi pozitivistami a nonpozitivistami odohráva. My sa k tomuto sporu vrátíme aj neskôr (3.3.2).

⁴⁵ Spolu s L. L. Fullerom sa možno Harta spýtať, či si sudcovia tesne po páde totalitného režimu môžu dovoliť vyčkávať na prijatie retroaktívnych trestných zákonov, ak bezprostredne hrozí, že ľudia začnú brať spravodlivosť do vlastných rúk? FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958, s. 655.

3 ARGUMENTÁCIA V PRÁVE

3.1 Právna argumentácia a špecifické znaky práva

Tak ako tesár potrebuje pre výkon svojej práce kladivo, tak potrebuje právnik pre výkon svojej práce slovo. Prokurátor, advokát, sudca – podstata týchto najtypickejších právnických profesií spočíva v argumentácii. Právnik argumentuje, aby v druhých vzbudil presvedčenie, že sa niečo má alebo nemá spraviť; že sa nejaký čin smie alebo nesmie vykonať. V kapitole 2.1 sme hovorili o tom, že právo je súborom noriem a že normy môžeme chápať aj ako dôvody, resp. argumenty, pomocou ktorých ospravedlňujeme alebo kritizujeme určité správanie. Norma, podľa ktorej „dlhy sa majú plniť riadne a včas“ slúži ako argument, ktorým veriteľ presviedča svojho dlžníka, aby zaplatil dlžnú sumu. Tá istá norma môže neskôr poslúžiť sudcovi ako argument na to, aby dlžníka odsúdil na zaplatenie danej sumy aj spolu s úrokmi z omeškania.

Tým, že právnik argumentuje v prospech toho, čo sa má spraviť, sa ešte nevyhnutne nemusí odlišovať od iných povolaní či spoločenských rolí. Zoberme si takého politika, ktorý presviedča parlament, aby uzákonil proporcionálne sadzby dane z príjmu, pretože to znižuje sociálne nerovnosti. Alebo si zoberme príklad rodiča, ktorý presviedča svoje dieťa, aby si pravidelne umývalo zuby, pretože inak bude mať zubný kaz. Špecifikum právnika v porovnaní s inými spoločenskými rolami, ktorých úlohou je presviedčanie ostatných, spočíva v tom, že právnik používa špecifické argumenty. Spomeňme si na špecifické znaky práva, ktoré sme rozoberali v podkapitole 2.2.1. Argumenty, že „by sme mali znižovať majetkové rozdiely medzi ľuďmi“ alebo, že „by sme sa mali starať o zdravie svojho chrupu“, nie sú právneho charakteru a v právnej argumentácii nemajú žiadnu váhu, pretože – hrubo povedané – nie sú podložené textom žiadneho platného právneho predpisu, ktorý by bol zverejnený v Zbierke zákonov, a teda nie sú ani všeobecne záväzné. Právna argumentácia nie je argumentáciou morálnou, ekonomickou či politickou. Právnik pred súdom tvrdí, čo sa má alebo nemá podľa platného právneho stavu (*de lege lata*). Ilustrujme si, ako špecifiká právnej argumentácie môžu pôsobiť v praxi:

Predstavte si, že bývate vedľa otravného suseda, ktorý posledné tri mesiace každý deň desať hodín nepretržite počúva veľmi nahlas pustené rádio.

Kvôli hluku a vibráciám sa nemôžete učiť, a preto chcete suseda presvedčiť o tom, aby si svoju hudbu užíval po tichšie. Zaklopete mu na dvere, otvoríte a začnete mu dohovárať. Máte na výber z pestrej škály argumentov: môžete mu povedať, že vás bolí hlava; že sa potrebujete učiť; že by mal brať ohľad na svojich blížnych; že ako by sa jemu páčilo, ak by jeho samého niekto sústave vyrušoval hlukom... Takéto spory sa niekedy končia aj vyhrážkami, ktoré tiež možno chápať ako osobitný druh argumentácie. Čo by sme mali susedovi povedať, ak by sme chceli argumentovať právne relevantným spôsobom? Môžeme mu povedať, že to, čo robí, má zakázané právnym poriadkom. Samé o sebe sa takéto tvrdenie nemusí veľmi líšiť od dôvodov, ktoré sme susedovi uvádzali pred chvíľkou. Rozdiel však spočíva v kontexte a ten sa skladá z dvoch prvkov. Prvý: Ak sused bude pokračovať v hádke a provokatívne sa spýta, kde je napísané, že má zakázané nahlas počúvať hudbu, môžeme ho pohotovo odkázať na § 127 ods. 1 Občianskeho zákonníka v platnom znení, v ktorom je napísané, že „*vlastník veci sa musí zdržať všetkého, čím by nad mieru primeranú pomerom obťažoval iného... Preto najmä... nesmie nad mieru primeranú pomerom obťažovať susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, plynmi, parami, pachmi...*“⁴⁶ Takýto argument je *prima facie* platným argumentom, pretože sme v ňom odkázali na prameň práva uznávaný v Slovenskej republike. Neodkázali sme na hocakú normu, ale na normu, ktorá má osobitnú štátom stanovenú formu, a preto sa dá predpokladať, že ostatní právnici, a spomedzi nich osobitne sudcovia, budú takýto argument akceptovať. Druhé špecifikum právnej argumentácie spočíva v tom, že v nej operujeme normami, ktoré sú všeobecne záväzné. Ak sme susedovi dohovárali, aby nás prestal obťažovať hlukom, pretože sa nevieme sústrediť na učenie, sused nás mohol odbiť slovami, že mu na nás nezáleží. Ak však suseda presvedčame odkazom na právne normy, robíme to s predstavou, že sused je povinný sa požiadať týmto noriem prispôbiť. Už nemôže len tak bez dôsledkov povedať, že mu nezáleží na tom, čo je v tom alebo onom zákone napísané, pretože ak je zákon súčasťou platného právneho poriadku, tak je záväzný aj pre neho. To znamená, že ak sused pokračuje v jeho porušovaní, máme možnosť obrátiť sa na orgány ochrany práva, osobitne na súdy, v urgentných prípadoch priamo na políciu. Na tomto jednoduchom príklade vidieť, ako špecifické znaky práva – jeho osobitná forma a všeobecná záväznosť – dotvárajú kontext, ktorý odlišuje právnu argumentáciu od iných druhov argumentácie, pomocou ktorej presvedčame druhých, čo majú alebo nemajú robiť.

⁴⁶ § 127 ods. 1 zák. č. 40/1964 Zb. (Občiansky zákonník) v znení platnom v deň hádky.

3.2 Subsumpčný sylogizmus: právne a skutkové otázky

Pozrime sa na to, ako vyzerá právna argumentácia z formálneho hľadiska. Podľa ustáleného názoru doktríny možno úsudky právnikov schematizovať pomocou tzv. **subsumpčného sylogizmu**, ktorý vyzerá takto:

1. premisa:	To, čo tvrdí zákonodarca (právny stav).	$p \rightarrow q$
2. premisa:	To, čo tvrdí žalobca (skutkový stav).	p
Záver:	To, čo tvrdí sudca (výrok rozsudku).	q

Slovom „subsumpcia“ označujeme myšlienkovú operáciu, ktorou podradujeme určitú konkrétnu vec pod určitý abstraktný pojem, resp. užší pojem pod pojem širší. Slovom „sylogizmus“ označujeme deduktívny úsudok. Pomocou subsumpčného sylogizmu právnici podradujú konkrétny skutkový stav pod abstraktnú právnu normu, aby z nej logicky vyvodili práva a povinnosti pre konkrétne subjekty, ktoré v danom skutkovom stave figurujú. Ako bude vyzeráť subsumpčný sylogizmus, ak si do neho dosadíme premenné z kauzy „hlučný sused“?

1. Vlastník veci nesmie nad mieru primeranú pomerom obťažovať susedov hlukom...
2. Sused X.Y. dlhodobo a sústavne počúva nahlas zapnuté rádio.
- z. Sused X.Y. nesmie dlhodobo a sústavne počúvať nahlas zapnuté rádio.

Všimnime si, že pri konštrukcii subsumpčného sylogizmu musí právnik odpovedať na dve odlišné, hoci vzájomne prepojené, otázky. Jednou z nich je otázka právna (*questio iuris*): Čo hovorí o danom prípade platné právo? Druhou z nich je otázka faktov (*questio facti*): Aké sú fakty, skutkový stav prípadu, na ktorý sa má dané právo aplikovať?

Právnik hľadá odpovede na **právne otázky** v prameňoch práva. Ak má tieto odpovede nájsť rýchlo a správne, potrebuje sa orientovať v právnom poriadku, potrebuje poznať jeho štruktúru, právnu terminológiu, vzájomné vzťahy medzi jednotlivými predpismi, ustálenú judikatúru a pod. Keďže právo je všeobecné a prípady, na ktoré sa má aplikovať, sú konkrétne, pomerne často sa stáva, že medzi textom právneho predpisu a prípadom je priepasť, ktorú treba preklenúť interpretáciou. Hľadanie odpovedí na právne otázky tak vôbec nemusí byť mechanickou, netvorivou prácou, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Tak napríklad triviálna kauza s hlučným susedom môže viesť k netriviálnym právnym problémom: Ako vyriešiť kolíziu medzi

ústavným právom vlastníť majetok (čl. 20 ústavy), ktorého sa v danom prípade dovoľáva sused a ústavným právom na súkromie (čl. 16 ústavy), ktorého sa dovoľáva študent? Ako máme chápať vágne formulovaný výraz „nad mieru primeranú pomerom“? Možno pre účely vyriešenia susedského sporu medzi dvoma fyzickými osobami – nepodnikateľmi použiť vyhlášku Ministerstva zdravotníctva SR č. 549/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o prípustných hodnotách hluku, infrazvuku a vibrácií? Koho máme žalovať, ak zistíme, že hlučný sused nie je vlastníkom bytu, ale len jeho nájomcom?

Niektoré **skutkové otázky** môžu byť ešte komplikovanejšie ako otázky právne. Človeku sa pomerne často stáva, že aj keď je právo na jeho strane, na súde prehrá, pretože nevie dokázať skutkovú stránku veci. Predstavte si, že požičiate najlepšiemu kamarátovi hotovosť „na dobré slovo“, teda bez potvrdenia o tom, že si peniaze od vás prevzal. Kamarát pôžičku nesplatí a keď mu to pripomeniete, on si na žiadny dlh nebude pamätať. Hoci je to po právnej stránke jasné – právo hovorí, že „dlžník musí splniť svoj dlh riadne a včas“ – po skutkovej stránke je to nejasné, pretože bez príslušného potvrdenia nebudete vedieť pred súdom preukázať, že váš kamarát je zároveň aj vašim „dlžníkom“. Odpovede na skutkové otázky musia byť dokázateľné. Teda aj keby právnik s určitosťou *vedel*, ako sa skutkový stav odohral, pri jeho rekonštrukcii sa môže spoliehať iba na to, čo je on (alebo jeho oponenti) schopný dokázať pred súdom. V tomto zmysle môžu byť skutkové otázky ťažšie ako otázky právne. Ako pred súdom dokážeme, že sused skutočne „dlhodobo a sústavne počúva nahlas zapnuté rádio“? Objednáme si zodpovednú osobu s certifikovaným meradlom hluku, avšak prefíkaný sused číha z okna a vždy keď vidí niekoho podozrivého, kto má namierené do nášho bytu, hlasitosť rádia stíši. Predpokladajme, že sa nám podarilo prekročiť mieru hlasitosti objektívne odmerať. Ako dokážeme, že táto miera hlasitosti je prekračovaná posledné tri mesiace pravidelne každý deň po desať hodín nepretržite? Môžeme svedčiť, že je to tak, ako tvrdíme, no sused môže svedčiť v presný opak. Ak navrhujeme predvolať na súd iných susedov, aby svedčili v náš prospech, tí sa nemusia dostaviť, alebo sa dostavia a nebudú si pamätať. Prípád sa začne vliecť, pretože niet poriadnych dôkazov...

V nasledujúcich častiach si bližšie predstavíme jednotlivé oblasti, ktoré nám lepšie umožnia pochopiť, ako si právnici konštruujú svoje subsumpčné sylogizmy. Konkrétne si pozrieme pramene práva, dokazovanie v súdnom konaní a pre osobitnú kapitolu si vyčleníme metódy výkladu práva.

3.3 Pramene práva

3.3.1 Prameň práva ako argument z autority

Predstavte si, že si dlhú chvíľu s priateľmi krátate debatou o tom, či je dobré, aby sa na Slovensku osobitne zvýhodňoval predaj slovenských výrobkov. V diskusii odznievajú vecné argumenty: Vy tvrdíte, že zvýhodňovanie slovenských výrobkov je dobré, pretože to podporuje lokálnych výrobcov, čo môže v konečnom dôsledku zvyšovať zamestnanosť a príjmy do štátneho rozpočtu. Váš oponent tvrdí, že zvýhodňovanie národných výrobcov nie je dobré, pretože ak by niečo také zaviedla každá krajina, Slovensko by na tom nakoniec stratilo, keďže jeho ekonomika je proexportne orientovaná. Zrazu sa ozve jeden poslucháč a do debaty sa zapojí názorom, že zvýhodňovanie národných výrobcov je dobré, pretože to povedal jeden uznávaný profesor na prednáške. Tento nový argument je zvláštny, pretože nejde do vecnej podstaty sporu, ale snaží sa ho rozhodnúť z pozície autority. Profesor je človek múdry a svetaskúsený; prečítal veľa knížiek a precestoval celý svet; on sa predsa v tak zásadnej ekonomickej otázke nemôže myliť. Profesor má prirodzenú autoritu, a preto to, čo hovorí, musí byť pravda. Takýto typ argumentu sa volá **argument z autority** (argumentum ad verecundiam) a v závislosti od kontextu použitia nás môže priviesť k správnym, ale aj k nesprávnym záverom.⁴⁷

Onedlho ste s priateľmi prešli na vážnejšiu tému: eutanázia. V prospech eutanázie hovorí hodnota ľudskej dôstojnosti: z dôstojnosti nevyliciteľne chorého a trpiaceho pacienta vyplýva rešpekt k jeho slobodnej a vážnej vôli odísť z tohto sveta. Naopak hodnota ľudského života nám hovorí, že ľudský život by sme mali chrániť, aj keď sa ho niekto chce dobrovoľne vzdať. Keď už to začalo vyzeráť tak, akoby niektoré problémy sveta nemali len jedno správne riešenie, ticho prerušil ten istý poslucháč debaty s tým, že začal čítať z trestného zákona. Podľa § 144 ods. 1 platí, že „*kto iného úmyselne usmrtí s vopred uváženou pohnútkou, potrestá sa odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov*“.⁴⁸ Aktívna eutanázia je zlá, pretože ide o „úmyselné usmr-

⁴⁷ Keď podriaďujeme svoj vlastný úsudok nejakej autorite, vystavujeme sa tým riziku, že dospejeme k nesprávnemu záveru, ak sa autorita mylí. Toto riziko je však väčšinou akceptovateľné, pretože nikto nemá kapacitu na to, aby bol odborníkom na všetko. Vo veciach zdravia sa prirodzenej autorite svojho vyšetrujúceho lekára väčšinou dobrovoľne podriadi aj osoba, ktorá má profesúru z ekonómie.

⁴⁸ Zákon č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon).

tenie s vopred uváženou pohnútkou“, ktoré platné zákony sankcionujú vysokým trestom. Poslucháč uzavrel debatu tak, ako by ju bol uzavrel právnik v súdnom konaní – zacitoval z uznávaného prameňa práva.⁴⁹

Pokiaľ právnik hľadá odpovede na praktické problémy života v Zbierke zákonov, *de facto* hľadá odpovede, ktoré sú správne nie preto, že prinášajú pre ľudí najväčší úžitok alebo že v najväčšej možnej miere naplňajú nejaký morálny princíp, ale preto, že sa opierajú o **autoritu** zákonodarcu. Týmto sa posúvame od vecného problému – čo je najlepším morálnym, ekonomickým či politickým riešením? – k formálnemu problému – kto ustanovil, že riešením problému má byť to alebo ono? Od problému poznávania dobra a zla sa tak presúvame k problému určenia kompetentného vládcu, ktorý by dobro a zlo záväzne ustanovil pre všetkých. Všimnime si, ako takýto posun odôvodňuje **Thomas Hobbes**:

„Žiadostivosť a iné ľudské vášne nie sú samy o sebe žiadnym hriechom. Nie sú ním ani činy, ktoré z týchto vášní vychádzajú, kým nie je známy zákon, ktorý ich zakazuje. A pokiaľ nebol žiadny zákon vydaný, nie je možné ho poznať, a žiadny zákon nemôže byť vydaný, ak sa ľudia nezhodnú na osobe, ktorá ho má vydať.“⁵⁰

Právnicki idú na to podobne ako Hobbes. Pri riešení praktických problémov si najskôr otvoria zákon, pretože vedia, že to, čo zaväzuje pred súdom, nie je ich súkromný názor ohľadne toho, čo je dobré a čo zlé, ale názor zákonodarcu. Autorita zákonodarcu nie je taká istá ako autorita profesora: tá prvá je formálna, tá druhá prirodzená. Aj napriek tomu však môže ísť o autoritu, ktorú je rozumné počúvať. Sám Hobbes bol za absolutistickú vládu panovníka nie preto, že vo veciach dobra a zla považoval panovníka za najmúdrejšieho, ale preto, že bez neho by ľudia ostali, resp. upadli do stavu vojny všetkých proti všetkým.⁵¹ A v mnohých veciach, vrátane eutanázie, je lepšie mať aspoň nejaké riešenie (aj spolu s rizikom, že je nesprávne), ako nemať riešenie vôbec žiadne.⁵²

⁴⁹ Podriadenie sa formálnej autorite v morálnych otázkach je odôvodnené potrebou mierovej spolupráce medzi ľuďmi.

⁵⁰ HOBBS, T.: *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha : Oikoymenth, 2009, s. 90. K tejto otázke pozri aj tzv. *Eutyfrónov problém*: Je niečo zbožné preto, že je to milované bohmi alebo je niečo milované bohmi preto, že je to zbožné? Alternatívne: Je niečo zlé, lebo je to zakázané, alebo je niečo zakázané, pretože je to zlé? PLATON: Eutyfron. In: PLATON: *Dialógy*, 1. zv. Bratislava : Tatran, 1990, s. 325 (10 B-D).

⁵¹ K tomuto pozri aj problém vnútornej záväznosti práva rozobraný v podkapitole 2.2.2.

⁵² Uvedené vysvetľuje nielen to, prečo každý právny spor začína pri prameňoch práva, ale aj to, prečo nevyriešené spory musia končiť na súdoch.

3.3.2 Druhy prameňov práva

Pramene práva sa tradične delia na písané a nepísané. Pod *písanými* prameňmi myslíme všetky druhy *právnych predpisov* počnúc smernicou prijatou Európskym parlamentom spoločne s Radou ministrov a končiac verejnou vyhláškou prijatou Okresným úradom v Prešove. Písanú formu majú aj medzinárodné dohovory, ktorým štát môže priznať vnútroštátne účinky. V minulosti, keď vládcom na požiadavke všeobecnosti práva až tak veľmi nezáležalo, boli písanými prameňmi napr. aj rôzne dekréty či privilégia. Pod *nepísanými* prameňmi myslíme *právne obyčaje* a *právne princípy*. Hoci súdy celé stáročia o sebe prehlasujú, že právo netvorí, ale len nachádzajú,⁵³ vzhľadom na zložitost' niektorých ich prípadov a vzhľadom na neurčitost' právnych (obzvlášť nepísaných) prameňov možno konštatovať, že aj ony predsa musia nejaké právo vytvárať, resp. aspoň dotvárať. Pod pramene práva môžeme preto celkom bezpečne zaradiť aj *súdne precedensy*; otázkou ostáva, či ide o prameň písaný alebo nepísaný.

Nepísané pramene sú historicky staršie ako tie písané, pretože ľudia sa potrebovali riadiť právom ešte predtým, ako vynali písmo, parlamenty či dokonca štáty. Právnu obyčaj ako prameň vnútroštátneho práva sa vo väčšine európskych krajín podarilo vytlačiť do periférie až v priebehu 19. storočia.⁵⁴ Na právne princípy sudcovia odkazujú aj v súčasnosti, len medzi právnymi teoretikmi nie je zhoda v tom, či sú platným právom ešte predtým, než ich existenciu sudcovia oficiálne deklarujú. Postoj v tejto otázke bude ovplyvnený tým, či je konkrétny teoretik pozitivista alebo nonpozitivista. Poďme však pekne po poriadku.

Právna obyčaj je nepísaným pravidlom správania, ktoré sudcovia akceptujú ako súčasť platného práva. Právna obyčaj má dve základné podmienky platnosti: *usus longaevus* a *opinio iuris*. *Usus longaevus* je materiálny komponent obyčaje, ktorý spočíva v tom, že subjekty určité pravidlo dodržiavajú všeobecne, jednotne, dlhodobo a verejne. *Opinio iuris* je psychologický komponent, ktorý spočíva v tom, že subjekty dodržiavajú určité pravidlo z presvedčenia, že ide o právne záväzný štandard správania. Obe tieto podmienky musia byť splnené súčasne. Teda ak by sme dospeli k záveru, že väčšina slovenskej populácie jednotne, dlhodobo a verejne dodržiava nepí-

⁵³ K tomu pozri bližšie tzv. deklaratórnu teóriu súdneho rozhodovania: KÁČER, M.: *Prečo zotrvať pri rozhodnutom: Teória záväznosti precedentu*. Praha : Leges, 2013, s. 74 – 99.

⁵⁴ Pozri: HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 271.

sané pravidlo, podľa ktorého na pozdrav sa má reagovať odzdravom, ešte stále to nebude stačiť na to, aby sme dané pravidlo mohli považovať za právnu obyčaj. Totiž ak ľudia zvyknú odzdravovať, tak nie z presvedčenia, že takéto správanie považujú za právne záväzné, ale z presvedčenia, že to považujú za súčasť obvyčajnej slušnosti. V danom prípade teda chýba *opinio iuris*. O status právnej obvyčaje v podmienkach SR by sa mohlo uchádzať napríklad pravidlo, podľa ktorého prezident po parlamentných voľbách poverí zostavením vlády predsedu strany, ktorá získala vo voľbách najviac hlasov a je reálne schopná vytvoriť vládu.⁵⁵ Preukazovanie existencie psychologického komponentu obvyčaje je pomerne komplikované. V súčasnom medzinárodnom práve, v ktorom sa právna obyčaj ešte stále uznáva ako plnohodnotný prameň práva, sa existencia psychologického prvku obvyčaje zvykne priamo odvodzovať z existencie jej materiálneho prvku.⁵⁶ Tak či onak, uplatňovanie obvyčajového práva je spojené s veľkou mierou právnej neistoty. Preto sa tento prameň postupne prelieval do iných foriem, do súkromných písomných zbierok, do súdnych precedensov, až bol nakoniec takmer úplne nahradený paragrafmi právnych predpisov.

Právny predpis je v našej právnej kultúre najtypickejším prameňom práva. Ide o súbor navzájom súvisiacich právnych noriem vyjadrených formou autoritatívne stanoveného textu prijatého v osobitnej legislatívnej procedúre. Prototypom právneho predpisu je zákon vydaný parlamentom. V priebehu 19. storočia získal zákon na kontinente postavenie dominantného prameňa práva, čo si možno všimnúť najmä na postupnom úspechu kodifikácií súkromného práva a aj na rozšírení písaných ústav. Tento proces súvisel okrem iného aj so snahou osvietencov skončiť so starým feudálnym poriadkom.

⁵⁵ Celkom legitímne si môžeme domyslieť ďalšiu podmienku: že bude vytvorená vláda, ktorá nepopiera „demokratický poriadok základných práv a slobôd“.

⁵⁶ „Každopádne, z analytického hľadiska neexistuje žiadny dôvod, pre ktorý by sme mali trvať na osobitnom dôkaze prítomnosti *opinio iuris*, teda aspoň pokiaľ ide o štandardný typ prípadu, v ktorom existuje konštantná, jednotná, jednoznačná a dostatočne všeobecná prax, ktorá nie je sprevádzaná oficiálnymi výhradami (disclaimers), kde niet žiadneho dôkazu, že by sa proti novo vytváranému pravidlu formovala opozícia zo strany štátu, ktorý bude zaťažený novou povinnosťou plynúcou z tohto obvyčajového pravidla alebo zo strany štátu či skupiny štátov, ktoré sú dostatočne dôležité na to, aby zabránili vzniku nového všeobecného pravidla.“ Pozri bližšie: HILLIER, T.: *Sourcebook on Public International Law*. London – Sydney : Cavenish Publishing Limited, 1998, s. 82. A *contrario* si z toho citátu vieme vyvodit, že dôkaz existencie psychologického prvku obvyčaje bude potrebný v „neštandardných“ typoch prípadov, teda v prípadoch, kde existujú výhrady či opozícia štátov voči novovznikajúcemu obvyčajovému pravidlu, atď.

Osvietenci boli zákonom celkom posadnutí.⁵⁷ Osobitne vo Francúzsku vnímali zákon ako účinný prostriedok boja proti tyranským inštitúciám stredoveku. Právo feudálnej spoločnosti totiž malo veľmi nedokonalú formu konzervujúcu stav vtedajšej spoločenskej nerovnosti. Právny poriadok nebol jednotným systémom noriem, ale nesúrodým zhlukom obyčají, dekrétov, privilégií, súdnych rozhodnutí, ktoré ustanovovali práva a povinnosti nie na základe druhových, ale na základe individuálnych vlastností konkrétnych ľudí či korporácií. V polovici 18. storočia sa vo Francúzsku začal spochybňovať aj dovtedy všeobecne uznávaný axióm – recepcia rímskeho práva. Pre francúzskych osvietencov bolo rímske právo plné protirečení. Zaiste sa v ňom našli aj nadčasové princípy spravodlivosti, avšak tie boli zmiešané spolu s „*represívnym duchom hrubého východného despotizmu*“.⁵⁸ S príchodom zákona sa všetko malo zmeniť, pretože zákon je z povahy veci všeobecný, čo znamená jednak to, že je vyjadrený v druhových znakoch a jednak to, že ho možno uplatniť aj voči držiteľom verejnej moci. Okrem toho podľa dobovej predstavy mal byť zákon zrozumiteľný, jednoduchý a ľahko zapamätateľný.⁵⁹ Odtiaľ pramenila požiadavka, aby slová zákona boli formulované rigidne, teda aby ich nebolo možné ľubovoľne preformulovať v neskoršom procese interpretácie. Kult zákona bol teda opodstatnený politickými ideálmi, keďže všeobecnosť zákona mala byť garanciou rovnosti medzi ľuďmi a jeho kategorická záväznosť mala byť garanciou občianskej slobody.

Súdny precedens je prelomové rozhodnutie vrcholového súdu, ktoré je záväzné nielen pre konkrétnu skutkovú vec, v rámci ktorej bolo toto rozhodnutie vynesené, ale aj pre budúce prípady, ktoré sa na danú skutkovú vec podobajú. Podľa klasického doktrinálneho názoru je sudcovská tvorba práva typická skôr pre anglo-americkú právnu kultúru, no v súčasnosti sa tento názor pomaly prekonáva. Je síce pravda, že hlavnou úlohou súdov, a to vo všetkých právnych kultúrach, je aplikácia práva, teda rozhodovanie konkrétnych prípadov na základe vopred stanoveného práva, to však automaticky neznamená, že vrcholové súdy v aspoň niektorých prípadoch nemôžu vytvárať precedентné právo. Keďže súdy nesmú ľuďom odoprieť spravodlivosť (*denegatio iustitiae*), musia rozhodnúť o podanej žalobe aj v situácii, kedy

⁵⁷ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 430 a nasl.

⁵⁸ MARCOS, M. H.: Conceptual Aspects of Legal Enlightenment in Europe. In: CANALE, D. – GROSSI, P. – HOFMANN, H. (eds.): *A History of the Philosophy of Law in the Civil Law World, 1600 – 1900*. Dordrecht : Springer, 2009, s. 88.

⁵⁹ MONTESQUIEU, Ch. S.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 474 – 7, (XXIX-16).

je právo nejasné. V týchto zložitých prípadoch postupujú tak, že nejasné právo najskôr dotvoria a až potom ho aplikujú. Možno si položiť otázku, prečo by sa mali nižšie súdy pridržať rozhodnutí, ktorými vrcholové súdy fakticky dotvárajú právny poriadok. Klasický argument hovorí, že je to preto, lebo spravodlivosť vyžaduje, aby sa v rovnakých prípadoch rozhodovalo rovnako. Je to teda požiadavka rovnosti a právnej istoty, ktorá vytvára na sudcov tlak, aby rozhodovali konzistentne, teda aby sa riadili aj precedensmi.⁶⁰ Závaznosť precedensu je však odlišná od záväznosti právneho predpisu.⁶¹ Závaznou časťou precedensu je tzv. nosný dôvod (*ratio decidendi*), t. j. dôvod, bez ktorého by bol výrok rozhodnutia racionálne neopodstatnený. Pre pochopenie tohto aspektu je dôležité si uvedomiť, že každé súdne rozhodnutie sa v zásade skladá z dvoch základných častí – z odôvodnenia a výroku. V odôvodnení rozhodnutia sudca uvádza svoju úvahu, ktorou sa pri rozhodovaní spravoval – cituje pramene práva, ktoré použil, rozpracúva ich výklad, zhrnie fakty, ktoré považuje za preukázané, atď. Výrok je v podstate príkaz, ktorým súd zaväzuje adresáta práva, napr. konkrétnu fyzickú osobu označenú menom a priezviskom, na plnenie určitej konkrétnej povinnosti. Všeobecne záväznou časťou precedensu môže byť teda vždy iba odôvodnenie, pričom nie celé odôvodnenie, ale vždy iba tá jeho časť, ktorá sa vo vzťahu k výroku rozhodnutia považuje za nevyhnutnú. Práca s precedensmi je náročná nielen preto, že nosné dôvody treba starostlivo hľadať v odôvodneniach rozsudkov, ale aj preto, že tieto dôvody sa prakticky nemusia zhodovať s presnými formuláciami, ktoré sa v rozsudkoch nachádzajú. Ak to právnik uzná za vhodné, môže nosný dôvod formulovať vlastnými slovami,⁶² pretože rozhodujúca nemá byť vernosť slovu, ale vernosť myšlienke, ktorá sa za slovom skrýva. Z tohto dôvodu stoja precedensy niekde na pomedzí medzi písaným a nepísaným právom.

Právne princípy sú vysoko abstraktné štandardy správania, ktoré sú pre spoločnosť z morálneho hľadiska príliš dôležité na to, aby ich mohli právnici v súdnom konaní len tak ignorovať. O tom, či sú právne princípy samostatným prameňom práva, sa vedie teoretický spor. Pozitivisti tvrdia, že právne princípy nie sú samostatným prameňom. Podľa nich platí, že princípy ako

⁶⁰ Porovnaj prvky sudcovskej tvorby práva v: SVÁK, J.: *Súdna moc a moc sudcov na Slovensku*. Bratislava : Eurokódex, 2011, s. 104 a nasl.

⁶¹ KÜHN, Z. – BOBEK, M – POLČÁK, R. (eds.): *Judikatura a právní argumentace: Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha : Auditorium, 2006, s. 26.

⁶² SHINER, R. A. *Legal Institutions and the Sources of Law*. Dordrecht : Springer, 2005, s. 12.

štandardy správania sa môžu stať súčasťou práva až vtedy, ak budú vyvierať z iných prameňov práva, napríklad zo zákona, ktorý môže v úvodných ustanoveniach zakotviť základné „zásady“ príslušnej právnej úpravy.⁶³ Pre pozitivistov je nemysliteľné, aby boli právne princípy súčasťou platného práva len a len z toho dôvodu, že sú v nejakom zmysle morálne dôležité. Takýto pohľad na právo by totiž poprel celú koncepciu prameňov práva, ktorá predsa vychádza z toho, že právo je právom kvôli tomu, že za ním stojí príslušná autorita, a nie nevyhnutne kvôli tomu, že reflektuje morálne očakávania určitej časti spoločnosti. Nonpozitivisti majú na vec iný názor. Podľa nich je dôležité, aby sudcovia dokázali ľudí presvedčiť, že právo nemôže ísť proti základným princípom materiálne poňatej spravodlivosti. Sudcovia nesmú vydávať rozhodnutia, ktoré sú v hrubom rozpore so základnými zásadami ľudskosti, ale nie kvôli tomu, že by sa to priečilo morálke, ale kvôli tomu, že sa to prieči samotnej podstate práva. Americký právny filozof **Ronald Dworkin** vysvetlil fungovanie právnych princípov na prípade *Riggs v. Palmer*,⁶⁴ ktorý bol prerokovávaný v Spojených štátoch koncom devätnásteho storočia. Francis Palmer spísal testament, podľa ktorého veľkú časť majetku mal zdediť jeho vnuk Elmer. Z obavy, že Francis svoju poslednú vôľu zmení, sa šestnásťročný Elmer rozhodol, že svojho starého otca radšej otrávi, čo sa mu neskôr nakoniec aj podarilo. Podľa vtedy platných zákonov neexistovalo žiadne ustanovenie, ktoré by umožňovalo sudcom neuznať právne účinky testamentu v prípade, že poručiteľ skoná rukou dediča. Väčšina Odvolacieho súdu New Yorku rozhodla, že mladý Elmer dedič nebude. Svoje rozhodnutie sudcovia opreli okrem iného aj o túto argumentáciu:

*„Nikomu nesmie byť dovolené, aby mal prospech z vlastného podvodu, alebo aby mal výhodu z vlastného protiprávneho konania, alebo aby opieral svoje nároky o vlastnú nespravodlivosť, alebo aby získal majetok z vlastného trestného činu. Tieto maximy sú súčasťou zásad občianskeho spoluzitia a majú základ v univerzálnom práve, ktorým sa riadia všetky civilizované krajiny a ktoré dosiaľ nikde nebolo zrušené žiadnym zákonom.“*⁶⁵

Pozitivisty nemajú problém pripustiť, že sudcovia rozhodujú prípady aj podľa morálnych zásad. S čím však majú problém, je tvrdenie nonpozitivistis-

⁶³ Pozri napr. základné zásady trestného konania v § 2 Trestného poriadku (zák. č. 301/2005 Z. z.) alebo články 1 až 11 Zákonníka práce (zák. č. 311/2001 Z. z.).

⁶⁴ *Riggs v. Palmer*, 115 NY 506. Text rozhodnutia je dostupný na: http://www.courts.state.ny.us/reporter/archives/riggs_palmer.htm (náhľad zo 7. 12. 2016).

⁶⁵ *Riggs v. Palmer*, 115 NY, para. 511 – 512.

to, podľa ktorých sú tieto zásady inherentnou súčasťou práva; že sú akoby osobitným prameňom práva – *právnymi* princípmi. Ako už bolo povedané vyššie, podľa pozitivistov sa určitý princíp stane právnym až vtedy, ak ho vrcholový súd ako právny deklaruje. V takom prípade však relevantným prameňom nebol samotný princíp, ale súdny precedens, v ktorom sa princíp aplikoval. Podľa Dworkina je však táto pozitivistická argumentácia chybná, a to jednak z toho dôvodu, že sudcom neponúka žiadny návod, ako majú rozhodovať zložité súdne prípady a jednak preto, že sa tým *de facto* pripisuje príslušným precedensom retroaktívny účinok.⁶⁶ Pozitivistí na Dworkina môžu reagovať podobne, ako Hart uzavrel svoje zúčtovanie s nacistickým právom (kap. 2.2.3): radšej si poctivo priznajme, že vyššiu spravodlivosť v súdnom konaní možno presadzovať vždy len za cenu porušenia zákazu retroaktivity. A debata sa môže presunúť do ďalšieho kola...

3.4 Dokazovanie skutkového stavu

Rozdiel medzi zákonodarcom a sudcom spočíva okrem iného aj v tom, že zákonodarcu vo svojich zákonoch upravuje situácie, ktoré sa stanú v budúcnosti, zatiaľ čo sudca vo svojich rozsudkoch posudzuje prípady, ktoré sa stali v minulosti. Keďže sudca nebol priamo prítomný pri tom, ako sa odohrával skutkový priebeh jeho prípadov,⁶⁷ zvyčajne ho treba oficiálne dokázať. Pre fungujúci právny systém je nesmierne dôležité, aby smel súd s konečnou platnosťou rozhodnúť nielen o tom, čo hovorí o danom prípade právo, ale aj o tom, aké sú vôbec jeho fakty, aký je skutkový stav prípadu. Vezmime si napríklad spor medzi dvoma bojujúcimi štátmi o to, kto koho fakticky napadol ako prvý. Keďže útočný štát vedie vojnu protiprávne, zatiaľ čo brániaci sa ju vedie oprávnene, každý zo štátov má prirodzenú tendenciu prezentovať sa ako brániaci a sa obeť v ním nezavinenom konflikte. Darma bude celý svet oficiálne uznávať zákaz útočných vojen, ak sa jednotlivé štáty nepodriadia autorite nejakého ústredného orgánu, ktorý by mohol záväzným spôsobom stanoviť, kedy a zo strany koho došlo k útoku. Inak by si každý jednotlivý štát

⁶⁶ DWORKIN, R.: *Taking Rights Seriously*. Cambridge – Massachusetts : Harvard University Press, 1978, s. 30 a nasl.

⁶⁷ Jedna a tá istá osoba by nemala v jednom a tom istom prípade vystupovať aj ako sudca, aj ako svedok. Aby si sudca zachoval svoju nezáujatosť, je potrebné, aby o skutkovom stave svojho prípadu nevedel nič vopred. Treba však upozorniť na to, že nezáujatosť sudcu je len jednou z viacerých hodnôt, na ktorých stojí moderný súdny proces.

mohol v tejto veci spraviť vlastný úsudok, čo by znamenalo, že časť medzinárodného spoločenstva by mohla podporovať jednu stranu konfliktu, zatiaľ čo iná časť tohto spoločenstva by mohla podporovať druhú stranu. Takéto rozdelenie štátov by však k svetovej bezpečnosti určite neprispelo.⁶⁸

Jeden z faktorov, ktorý prispieva k celkovej legitimitě právneho systému, je schopnosť súdov pravdivo poznávať jednotlivé skutkové stavy. Čím viac zodpovedajú výsledky súdneho dokazovania tomu, ako sa skutok naozaj odohral, tým väčšia je šanca, že konečné rozhodnutie súdu bude spravodlivé a že justícia bude požívať všeobecnú dôveru. Treba si však uvedomiť, že pravda nie je jedinou hodnotou, na ktorej stojí právna úprava procesu dokazovania. Príslušné procesnoprávne predpisy, a to obzvlášť v oblasti trestného práva, upravujú získavanie dôkazov tak, aby sa minimalizovalo riziko extenzívneho zásadu do základných práv a slobôd. Určite by sa nikomu nepáčilo, ak by ho štát šikanoval tým, že by do jeho obydľia pravidelne posielal policajtov vykonávať domovú prehliadku, hoci by na to neexistoval žiadny vecný dôvod. Aj na zabránenie takémuto zneužitíu moci Trestný poriadok ustanovuje prísne pravidlá určujúce z akých dôvodov, za akých podmienok a akým spôsobom možno domové prehliadky vykonávať.⁶⁹ Ak by tieto pravidlá splnené neboli – napríklad policajtom by k domovej prehliadke chýbal písomný a odôvodnený príkaz sudcu – ani jedna z vecí, ktoré by sa v priebehu prehliadky zaistili, by nemohla byť pripustená ako **zákonný dôkaz**. Sudca by na takéto dôkazy nesmel prihliadať, aj keby fakticky objasňovali skutkovú podstatu jeho prípadu. Takto sa sudca pomerne často môže dostať do kuriózne situácie, v ktorej bude nútený oslobodiť obžalovaného, aj keď z nezákonne získaných dôkazov mohol nadobudnúť presvedčenie, že obžalovaný trestný čin skutočne spáchal. Ako sme však povedali vyššie, takéto prípady sú nutnou obeťou v prospech ochrany základných práv a slobôd.

Pri skúmaní skutkového stavu si sudcovia nemôžu dopriať taký časový komfort, aký majú niektorí bádatelia venujúci sa jednému vedeckému problému desiatky rokov. Rýchlosť procesu je jedným zo znakov jeho spravodlivosti. Sudcovia preto častokrát rozhodujú v podmienkach menšej či väčšej neistoty. Ich úlohou je skonštruovať skutkový stav tak, aby ohľadne neho

⁶⁸ Porovnaj: KELSEN, H.: K reformě Společnosti národů. Praha : Mezinárodní kulturní liga, 1938, s. 9 – 10. In: KELSEN, H.: *O státu, právu a demokracii. Výběr prací z let 1914 – 1938*. Praha : Wolters Kluwer, 2015.

⁶⁹ Pozri bližšie § 99 až § 107 zákona č. 301/2005 Z. z. (Trestný poriadok).

nevznikali **dôvodné pochybnosti**.⁷⁰ To znamená, že sudcovia nemusia mať teoretickú (logickú) istotu, že skutok sa odohral presne tak, ako sa to ustálilo počas súdneho dokazovania. Stačí, keď jednotlivé tvrdenia, ktoré sa preukázali ako pravdivé, pospájajú do logického celku, ktorý je najpravdepodobnejším vysvetlením toho, čo sa skutočne stalo.⁷¹ Tak napríklad ak sa na mieste činu, kde sa odohrala vražda, nájde pištoľ, o ktorej sa potvrdí, že bola smrtiacou zbraňou, zvyčajne sa predpokladá, že z tejto zbrane strieľala osoba, ktorej otlaky prstov sú na rukoväti. S týmto predpokladom sa pracuje až do okamihu, kým o ňom nevzniknú dôvodné pochybnosti. Takouto pochybnosťou by mohlo byť napríklad to, že podozrivá osoba X. Y. má alibi, teda je schopná vierohodne dokázať, že sa v čase vraždy nachádzala na inom mieste. Dokazovanie sa tak môže dostať do patovej situácie, čo znamená, že z vykonaných dôkazov bude možné skonštruovať viacero alternatívnych príbehov, ktoré budú približne rovnako udržateľné.⁷² V takomto prípade by mal sudca rozhodnúť v prospech obvineného (zásada *in dubio pro reo*). Naopak dôvodnú pochybnosť by určite nevzbudilo tvrdenie, že z danej pištole osoba X. Y. nemusela strieľať, pretože rovnaké otlaky prstov ako ona môže mať aj iná osoba. Hoci je teoreticky možné, aby mali dve osoby rovnaké otlaky prstov, prakticky je to vylúčené, a preto dané tvrdenie nevzbudzuje pochybnosti, ktoré by sme mohli označiť ako dôvodné. V tomto prípade teda vykonané dôkazy stále smerujú k záveru, že osoba X. Y. skutok spáchala.

Vo všeobecnosti platí, že ten, kto pred súdom tvrdí, že sa určitý skutok stal, by mal aj predostrieť (resp. navrhnúť) dôkazy, ktoré by toto tvrdenie potvrdzovali. Jednotlivé druhy súdnych konaní však majú svoje špecifiká, ktorým advokáti prispôsobujú svoje argumentačné stratégie. Z toho, čo sme si uviedli, vyplýva, že v prípade trestného konania má zástupca obžalovaného v zásade dve stratégie, ako obhajovať klienta v rovine skutkovej stránky prípadu. V prvom rade môže spochybniť zákonnosť získaných dôkazov a v druhom rade môže predkladať alternatívne vysvetlenia toho, čo sa skutočne stalo, a to s cieľom vzbudiť u sudcu dôvodné pochybnosti. Občania, ktorým

⁷⁰ Jednou zo základných zásad trestného konania podľa § 2 ods. 10 Trestného poriadku je, že „orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie“.

⁷¹ Myšlienková operácia, ktorú pri tom sudcovia využívajú sa nazýva abdukcia. K abdukcii pozri bližšie: MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. – SISKOVÍČ, Š.: *Metodológia vedeckej práce (pre potreby právnického štúdia)*. Trnava : Typi Universitatis Tynaviensis, 2015, s. 50 – 3.

⁷² Porovnaj: WALTON, D.: *Ad Hominem Arguments*. Tuscaloosa : The University of Alabama Press, 1998, s. 200.

sa nepáči, že súdy príliš často oslobodzujú obžalovaných s odôvodnením, že „skutok sa nestal“ by mali zobrať do úvahy aj to, že sudcovia k takémuto záveru prichádzajú aj z toho dôvodu, že nastavenie príslušného súdneho procesu dáva v mnohom prednosť slobode pred pravdou. Výhody takéhoto nastavenia procesu vedia oceniť najmä tí, ktorí si pamätajú, že štátne orgány, osobitne orgány činné v trestnom konaní, môžu byť veľmi ľahko zneužívané na perzekúciu politických oponentov.

4 INTERPRETÁCIA PRÁVA

4.1 Prečo potrebujeme interpretáciu?

Skúsme si ešte raz znázorniť schému subsumpčného sylogizmu, ktorý používajú právnici pri aplikácii práva:

1. $p \rightarrow q$
2. p
- z. q

Prvá premisa je formuláciou platnej právnej normy, ktorú odvodzujeme z uznávaných prameňov práva a druhá premisa je popisom skutkového stavu, ktorý odvodzujeme z výsledkov súdneho dokazovania. Záver je výrok rozsudku, ktorý logicky vyplýva zo stanovených premís. V teórii to vyzerá pomerne jednoducho, no pozrime sa na to, aké prípady nám môže priniesť všedný život:⁷³

1. Vstup vozidla do parku sa trestá pokutou do sto eur.
2. Do parku vstúpila osoba na invalidnom vozíku.
- z. ???

Hoci intuitívne by sme vedeli tento prípad rozhodnúť v priebehu sekundy, presvedčivé odôvodnenie nášho rozhodnutia by sme formulovali oveľa dlhšie. Musíme totiž vyriešiť otázku, či je možné „invalidný vozík“ považovať za „vozidlo“. A práve pri takýchto typoch otázok sa púšťame do interpretácie práva.

Vo všeobecnosti platí, že ľudia potrebujú interpretáciu, pretože si nevedia čítať myšlienky. Na začiatku každej **komunikácie** stojí myšlienka a zámer oznámiť ju niekomu druhému. Myšlienka je vnútornou záležitosťou človeka, ktorý „ju nosí v hlave“, a preto ak tento človek chce, aby o nej druhí vedeli, musí ju zaobaliť do nejakej vonkajšej formy. Touto vonkajšou formou sú vonkajšie znaky, komunikačné nástroje ako napríklad dymové signály, morzeovka, pokývanie hlavou, dopravné značky, písmo... Verbálna komu-

⁷³ Ide o variáciu na slávnu angloamerickú diskusiu o zákaze vozidiel v parku. Pozri bližšie: HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958, s. 606 a nasl. FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958, s. 661 a nasl.

nikácia prebieha tak, že človek svoje myšlienky zabalí do slov,⁷⁴ slová urobí viditeľnými pre ostatných ľudí tým, že ich vysloví alebo napíše, takto sa slová dostanú k druhému človeku, ktorý sa ich prostredníctvom snaží zachytiť pôvodnú myšlienku. Pri tomto prenose myšlienky z jednej hlavy do druhej sa môže stať, že prijímateľ slov pochopí danú myšlienku inak ako ju odosielateľ slov myslel a takto vzniká medzi nimi nedorozumenie. Ak sú účastníci komunikácie prítomní a ak vôbec prídu na to, že medzi nimi vzniklo riziko nedorozumenia, sériou vzájomných otázok a odpovedí ho môžu odstrániť. Napr. keď otec káže synovi, aby „mu podal kľúč“, pričom z kontextu situácie vyplýva, že to môže byť kľúč na odomknutie zámku ale aj kľúč na utiahnutie skrutky, potom sa syn môže otca spýtať, aký kľúč má na mysli. Často však komunikácia prebieha tak, že prijímateľ slov nemá možnosť spýtať sa odosielateľa, ako svoje slová myslel. Preto ak si prijímateľ slov nie je celkom istý, čo odosielateľove slová znamenajú, potrebuje ich interpretovať. Do takejto situácie sa veľmi často dostávajú aj právnicki, keď čítajú zákon. Často sa stáva, že z textu zákona jednoznačne nevyplýva, ako ho treba aplikovať na konkrétny skutkový stav, podobne ako z uvedeného príkladu jednoznačne nevyplývalo, čo mal otec na mysli pod slovom „kľúč“. Právnik však na rozdiel od syna nedokáže takéto (potenciálne) nedorozumenie vyriešiť tak, že sa odosielateľa slov (zákonodarcu) spýta, čo mal nimi na mysli. Aj keby mal konkrétny právnik kamarátsky vzťah s konkrétnym poslancom, ktorý hlasoval za príslušný zákon, jeho nejednoznačnosť by neodstránil tým, že by sa poslanca spýtal, ako slová daného zákona myslel. Poslancove postrehy o význame zákonného textu by boli právne irelevantné, pretože zákon prijal parlament ako abstraktný orgán, nie poslanec ako konkrétny človek. Právnikovi teda neostáva nič iné len daný text interpretovať.

Ak by sme si to celé mali zhrnúť a doplniť, mohli by sme povedať, že výklad práva je **objasňovanie** významu právnych textov, resp. spresňovanie myšlienok, ktoré sú týmito textami vyjadrené. Výklad je potrebný z toho dôvodu, že význam textu, uplatniteľný v konkrétnej skutkovej situácii, nemusí byť vždy zrejmy na prvý pohľad, bez ďalšieho intelektuálneho úsilia. Inými slovami – na to, aby sme mohli určitý právny text lepšie pochopiť a aplikovať, potrebujeme niekedy vykonať súbor myšlienkových operácií,

⁷⁴ Slová sú veľmi špecifické znaky, sú veľmi spoľahlivé a všestranné, dokonca by sa dalo povedať, že niektoré myšlienky by bez slov vôbec nemohli existovať, čo znamená, že bez slov by sme mali chudobnejší duševný život. Slová plnia funkciu komunikačného prostriedku – vonkajšieho znaku – v momente, keď sú vyslovené alebo napísané.

ktoré nám pomôžu určiť, čo presne daný text znamená. Príčinu tejto potreby možno vidieť v tom, že jazyk je len nedokonalým nástrojom na vyjadrenie či už skutkových stavov alebo právnych noriem. V teórii sa v tejto súvislosti hovorí o neurčitosti jazyka, resp. o jeho „otvorenej textúre“.⁷⁵ Okrem neurčitosti jazyka je potreba výkladu práva daná aj tou skutočnosťou, že právne predpisy sú a majú byť všeobecné (pozri vyššie 2.2.2). To znamená, že jednotlivé vety predpisov sú abstraktnejšie ako je bežná reč na ulici, pričom v zásade platí, že čím viac je nejaká veta abstraktná, tým väčší je rozsah jej novej aplikácie, v čoho dôsledku môžu byť daná veta ťažšie pochopiteľná na prvý pohľad. Zároveň platí, že je nemožné, resp. veľmi nepraktické,⁷⁶ odstraňovať nejednoznačnosť právneho textu tak, že by sme sa spýtali priamo jeho autora, čo pod ním myslel. V teórii sa niekedy hovorí o tom, že výklad práva v podstate nie je nič iné ako **preklad** jedného textu do druhého textu. V tomto nazeraní „interpretovať nejaký text znamená povedať zhruba to isté, ale inými slovami“,⁷⁷ pričom zmysel tejto činnosti spočíva v tom, že z nového vyjadrenia má daná myšlienka vyplývať priamejšie; význam nového textu (prekladu) má byť evidentnejší, prístupnejší pre pochopenie a spôsobilejší pre aplikáciu v konkrétnom prípade. Umenie výkladu spočíva v zručnosti povedať zložité myšlienky jednoducho, teda prerozprávať ťažko pochopiteľné slová slovami, ktoré sú pochopiteľné ľahko. Ide o umenie, ktorému sa človek učí desiatky rokov.

Z toho, čo sme si dosiaľ o výklade povedali, vyplýva, že výklad právneho textu nie je to isté ako pochopenie právneho textu a zároveň, že nie každé pochopenie právneho textu si nevyhnutne vyžaduje aj jeho výklad. Niekedy totiž slová zákona pochopíme bez toho, aby sme ich museli interpretovať; ide o pochopenie *prima facie*, na „prvý šup“.⁷⁸ Napríklad aj už spomínaný zákaz, podľa ktorého „vstup vozidla do parku sa trestá pokutou do sto eur,“ väčšina ľudí pochopí na prvý pohľad a aj v dôsledku toho sa v danom parku bežne nebudú premávať osobné automobily. Význam na prvý pohľad jasnej

⁷⁵ O rozdiel medzi otvorenou textúrou a neurčitostou jazyka pozri: KÁČER, M.: Otvorená textúra práva a prelomiteľnosť právnych pravidiel (*draft*).

⁷⁶ OPETT, L.: Tri poznámky k sudcovskej tvorbe práva v rámci vývoja kontinentálneho právneho systému. In: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M. (eds.): *Exemplo ducti: Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava : Typi Univiersitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 70 a nasl.

⁷⁷ SOBEK, T.: *Právní myšlení: Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva, 2011, s. 219.

⁷⁸ Ak by sme tvrdili, že interpretácia textu je nevyhnutnou podmienkou jeho pochopenia, dostali by sme sa do neriešiteľného problému prekladu *ad infinitum*: samotný výklad by potreboval výklad, ktorý by opäť potreboval výklad atď. až do nekonečna.

vety však môže potemnieť v závislosti od situácie, v ktorej sa má daná veta aplikovať. Môžu do parku vstúpiť aj invalidi na vozíčku, bicyklisti, sanitka či smetiarske auto? Uvedené naznačuje, že určitosť či neurčitosť právneho textu nie je daná len tým, aké výrazy sú v danom texte obsiahnuté, ale aj tým na aké prípady sa má daný text vzťahovať. Ďalej vidíme, že výklad práva je praktickou aktivitou v tom zmysle, že je orientovaný na riešenie praktických právno-aplikačných problémov. Právnicki robia výklad práva, aby boli schopní skonštruovať presvedčivý subsumpčný sylogizmus. Výklad však používajú aj laici, bežní občania, pri každodennom riadení sa právnymi pravidlami. Napríklad v súvislosti s dopravnou značkou osadenou pri parkovisku, na ktorej je nakreslená osoba na invalidnom vozíku si môže občan s preukazom vodiča položiť otázku, či môže na danom mieste parkovať aj v situácii, keď síce na svoju mobilitu v daný deň nepotrebuje nutne invalidný vozík, napriek tomu však potrebuje barle, pričom pri výstupe z auta potrebuje väčší priestor ako občan bez zdravotného postihnutia. Právo však možno vykladať aj bez potreby jeho priamej aplikácie na skutočnú skutkovú okolnosť, napríklad keď sa vykladá v kontexte nejakého hypotetického scenára, čoho typickým príkladom sú učebnice a komentáre, obzvlášť k novoprijatým právnym predpisom. Napríklad po prijatí novely ústavy SR, ktorá explicitne zadefinovalo manželstvo ako „jedinečný zväzok medzi mužom a ženou,“ sa môžu komentáre zaoberať hypotetickou situáciou, v ktorej by uvažovali nad tým, či je prijatie zákona o registrovanom partnerstve homosexuálnych párov v súlade alebo v rozpore s takýmto znením ústavy.

Popri tom ešte rozoznávame osobitný typ výkladu, tzv. *legálne definície*, čiže vymedzenie právnych pojmov obsiahnuté priamo v právnom predpise.⁷⁹ Veľmi podobné sú tzv. výkladové smernice k uplatňovaniu zákona, ktoré vydá napr. ministerstvo školstva za tým, účelom, aby, povedzme, vysoké školy jednotne uplatňovali zákon o vysokých školách, napríklad v otázkach ukladania školného. Čo majú tieto typy výkladov spoločné je to, že pri nich častokrát nejde len o „objasňovanie“ významu slov, ale aj o ich autoritatívne „určovanie“, a síce v situáciách, keď si je zákonodarca, prípadne ministerstvo vedomé, že chce použiť slová predpisu inak, ako v obvyklom význame. Roz-

⁷⁹ Napríklad v § 2 ods. 2 písm. f), l), m), w) zákona č. 8/2009 o cestnej premávke nájdeme legálnu definíciu slova „vozidlo“. Treba však upozorniť, že na vyriešenie nášho prípadu by sme ju použiť nevedeli. Jednak nie je jasné, či sa prípad odohráva na území SR, jednak uvedený predpis stanovuje, že legálne definície sú v § 2 zakotvené len „na účely tohto zákona“. Teda nie na účely výkladu nejakej cedulky v neznámom parku.

diel oproti tradičnému výkladu spočíva v tom, že ten, kto formuluje legálnu definíciu, nemusí byť viazaný jazykovou praxou používania termínu, ktorý chce definovať; termín môže definovať svojvoľne, tak ako to vyhovuje jeho legislatívnemu zámeru. V podstate definíciu použije iba ako skratku, bez ktorej by vyjadrenie právnych noriem bolo oveľa zložitejšie.

4.2 Metódy výkladu

Výklad práva nie je svojvoľný proces. To znamená, že ide o proces, ktorý sa riadi určitými pravidlami. Akonáhle by výklad právneho textu nemal žiadne pravidlá, už by sme ho viac nemohli chápať ako snahu o formulovanie tej istej myšlienky inými slovami. Išlo by o tvorbu úplne nového – významovo autonómneho – textu; *de facto* by šlo o tvorbu nového práva, nie o interpretáciu toho starého. Pravidlá výkladu stanovujú postup, čo máme pri výklade robiť, pričom jednotlivé výkladové postupy možno nazvať aj ako **metódy výkladu**. Zaručujú nám tieto metódy, že pri výklade práva nebude dochádzať k sudcovskej svojvôli?

V závislosti od metódy, ktorú pri výklade práva zvolíme, sa môžeme dostať k rôznym výkladovým záverom. Inými slovami: Jedno a to isté ustanovenie zákona v jednej a tej istej skutkovej situácii môže viesť k celkom odlišným výsledkom v závislosti od toho, akú metódu výkladu použije konkrétny sudca, ktorý daný zákon aplikuje. Dostávame sa tak k naoko paradoxnému záveru, že aj keď máme určité uznávané výkladové postupy, tie nám samé o sebe nebudú stačiť na to, aby urobili z výkladu čisto deduktívnu činnosť. To by nás však nemalo automaticky viesť k pesimistickému pohľadu, podľa ktorého je výklad práva čírou svojvôľou. Môžeme zostať skôr pri opatrnejšom konštatovaní, že výklad práva je niekde na pomedzí medzi čisto deduktívnou a čisto kreatívnou myšlienkovou operáciou. Práve preto, že je veľmi náročné nájsť správny pomer medzi týmito dvoma zložkami, je interpretácia v posledných desaťročiach jednou z najdiskutovanejších otázok v teórii práva. Táto otázka má aj priame napojenie na požiadavku viazanosti sudcu zákonom a problém legitimacy sudcovskej tvorby práva.

Skúsme si uvedené ilustrovať na zákaze vstupu vozidiel do parku. Možno imobilnej osobe uložiť pokutu len preto, že vstúpila do parku na invalidnom vozíku? Na túto otázku existuje viacero odpovedí. Ak si zvolíme čisto *gramatickú* metódu výkladu, potom pod „vozidlom“ budeme rozumieť „kolesový

dopravný prostriedok“, ⁸⁰ teda čisto technicky aj bicykel či invalidný vozík. Takýto výkladový postup nás teda vedie k záveru, že vodičkaru treba pokutovať. Dá sa predpokladať, že väčšina ľudí by daný záver považovala za zjavne absurdný: Nemajú imobilní ľudia dosť sťažený život aj bez toho, aby sme ich pokutovali za správanie, ktoré nikomu neškodí? Skúsme si však zvoliť inú výkladovú metódu, napríklad *teleologickú*, podľa ktorej pri výklade práva máme brať ohľad nielen na slová zákona, ale predovšetkým na jeho účel. Výkladač práva si tak musí položiť otázku, čo je účelom zákazu vstupu vozidiel do parku. Na túto otázku možno odpovedať rôzne, napríklad účelom mohla byť garancia bezpečnosti návštevníkov parku, alebo zvýšenie estetickkej či relaxačnej hodnoty návštevy parku spočívajúcej v tom, že v ňom nebude hluk pochádzajúci z motorovej prepravy. Ak by sme za prijatím zákazu videli ochranu bezpečnosti návštevníkov, s invalidným vozíkom by sme nemali mať žiadny problém, azda vyjmúc prípad výkonných motorových vozíkov, ktoré by mali zachovávať určitú maximálnu povolenú rýchlosť. Ak by sme účel pravidiel identifikovali ako zníženie hluku, tak by sme zrejme dospeli k rovnakému záveru, avšak tu by sa mohla otvoriť otázka, čo so staršími typmi motorových vozíkov, ktoré môžu mať hlučnejší motor.

Rôznosť odpovedí na jednu a tú istú otázku a prípadné vetvenie tejto otázky do množstva ďalších podotázok nám ukazuje, prečo je metodológia výkladu takým aktuálnym problémom. Treba dodať, že v reálnom živote nejde o triviálne problémy; pred ústavným súdom môže ísť o spory, ktorých riešenia ovplyvnia celú spoločnosť na dlhé roky dopredu. ⁸¹ Poďme však po poriadku a predstavme si jednotlivé metódy výkladu rad za radom.

4.2.1 Gramatický (jazykový) výklad

Pri gramatickom výklade pracuje právnik so zaužívanými jazykovými pravidlami, najmä s pravidlami *syntaxe*, podľa ktorých skladáme slová do viet a vety do vyšších významových celkov a jednak s pravidlami *sémantiky*, podľa ktorých priradujeme jednotlivým slovným výrazom nejaký význam. Veľa právnikov žije v presvedčení, že správnosť gramatického výkladu je samoevidentná, teda že ju netreba podporiť žiadnymi dodatočnými argumentmi. Práve preto sa sudy pri odôvodňovaní svojich rozhodnutí nezriedka

⁸⁰ Krátky slovník slovenského jazyka, 4. vydanie, 2003. Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk/>.

⁸¹ Nejedno čitateľ si určite spomenie na jeden z najväčších ústavných problémov poslednej dekády, ktorý možno vyjadriť v hamletovskej otázke: „Vymenovať, či nevymenovať?“

obmedzia ku konštatovaniu, že použili gramatickú metódu výkladu, avšak nevysvetlia, ako presne danú metódu použili.⁸²

Pri gramatickom výklade možno významy slov hľadať viacerými spôsobmi. Možno postupovať akoby **zhora nadol**, teda deduktívne, čo znamená, že si definíciu daného slova nájdeme v nejakom relevantnom slovníku. Tu vyvstáva otázka, aký slovník je najlepšie použiť. V právnom štáte, v ktorom sa právo tvorí najmä pre laikov, sa vychádza z vyvrátiteľného predpokladu, že slová vyskytujúce sa v zákone majú „obvyklý“ význam, čo znamená, že tento význam možno nájsť v niektorom zo slovníkov prirodzeného jazyka. Najlepšie je použiť slovník vydaný renomovaným jazykovedným ústavom. Napríklad význam slova „vozidlo“, s ktorým sme pracovali vyššie, sme našli vo štvrtom vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka, ktorý na svojej webovej stránke zverejnil Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.⁸³ Niekedy však zákonné termíny môžu mať aj iný ako obvyklý význam, a preto je vhodné namiesto slovníka spisovného jazyka použiť právnický slovník, či právnickú učebnicu, komentár, prípadne slovník, ktorý používa ustálená súdna prax. Tu sa však dostávame k druhému spôsobu hľadania významu zákonných termínov. Ide o metódu **zdola nahor**, teda o indukciu, ktorá spočíva v tom, že hľadáme spoločné vlastnosti typických prípadov, v ktorých sa dané slovo použilo v minulosti. Ak chceme nájsť význam slova „vozidlo“ touto metódou, pozrieme sa na to, ako sa toto slovo používa v bežnej jazykovej praxi. Všimame si, aké predmety ním ľudia zvyknú označovať a hľadáme ich spoločné vlastnosti. V prípadne slova „vozidlo“ možno prísť k záveru, že ľudia pod ním najčastejšie označujú automobily a niekedy aj motocykle, avšak už menej často, ba takmer vôbec, invalidné vozíky či korčule. Právnici si takéto súkromné jazykové prieskumy robia, keď študujú judikatúru súdov. Ak je nejaký zákonný termín príliš vágny, nájdú si zopár súdnych prípadov, v ktorých sa tento termín použil, a pokúšajú sa nájsť, čo majú tieto prípady spoločné, alebo aspoň čím sú si podobné.⁸⁴

Uplatnenie výlučne len syntaktických a sémantických pravidiel nás môže pri výklade práva do viesť k zjavne absurdným výsledkom. Ako sme už uviedli, je morálne neudržateľné, aby sme vodičom zakázali vstup do parku len

⁸² Pozri bližšie: ŠKOP, M.: *...právo, jazyk a příběh*. Praha : Auditorium, 2013, s. 156.

⁸³ Pozri bližšie: http://www.juls.savba.sk/kssj_4.html. Analogicky by sme hľadali význam slova „vehicle“ v nejakom uznávanom anglickom slovníku, napr. Oxford English Dictionary.

⁸⁴ Pozri bližšie: KÁČER, M.: *Na okraji krajnej núdze: O prepisování zákonov počas ich aplikácie*. Praha : Leges, 2015, s. 88 a nasl.

preto, že ich zdravotnícku pomôcku možno z čisto formálneho hľadiska označiť ako „vozidlo“. Ak chceme určitý jazyk používať kompetentne, musíme ovládať nielen syntax a sémantiku, ale aj pragmatiku. Dôležité sú nielen pravidlá určujúce skladbu viet a pravidlá určujúce významy slov, ale aj pravidlá regulujúce používanie jazyka na dosahovanie bežných ľudských cieľov v bežných komunikačných kontextoch. Bez implicitnej znalosti techniky a kultúry cestovania v určitej historickej epoche, by sa nám mohlo stať, že slovo „vozidlo“ použijeme doslovne, ale aj napriek tomu nezrozumiteľne. Tak ako sme už uviedli, podľa ustáleného sémantického pravidla platí, že ak niekto povie slovo „vozidlo“, má tým na mysli kolesový dopravný prostriedok. Vezmime si však príklad stroskotanca, ktorý po tom, ako sa jeho loď potopila, ostal na otvorenom mori plávať v záchrannom kolese. Aj v tomto prípade možno povedať, že to, pomocou čoho sa stroskotanec na mori pohybuje, je – celkom doslovne – „kolesový dopravný prostriedok“, no aj napriek tomu záchranné koleso za príklad „vozidla“ považovať určite nebudeme. Ak je pri gramatickom výklade dôležitá aj pragmatika, potom na túto metódu výkladu sa vieme plne spoľahnúť častokrát len vtedy, ak ju spojíme s inými metódami výkladu, najmä s teleologickým výkladom.

4.2.2 Teleologický výklad

V zásade každé právne pravidlo bolo vytvorené pre určitý účel: rodičia sú povinní vyživovať svoje deti, aby deti nezomreli od hladu; šofér je povinný pri zatáčaní zapnúť smerovku, aby ostatní vedeli lepšie predvídať smer jeho jazdy; sudca je povinný odôvodniť svoje rozhodnutie, aby sme mu ľahšie uverili, že rozhodol na základe vopred stanoveného práva... Ak pri výklade právneho textu berieme ohľad na účel, kvôli ktorému bol tento text prijatý, potom používame teleologickú metódu výkladu (od gréckeho slova „telos“ – účel, cieľ). Pri gramatickej metóde je výsledok našej interpretácie tým lepší, čím viac zodpovedá zneniu vykladaného pravidla. Na druhej strane pri teleologickej metóde je výsledok nášho výkladu tým lepší, čím viac prispieva k naplneniu účelu pravidla. Výhodou teleologickej metódy je, že pomocou nej dokážeme predísť zjavným absurditám, ktorým sa pri výlučnom uplatňovaní gramatickej metódy nedokážeme vyhnúť. Nevýhodou tejto metódy je, že jej uplatnenie môže viesť k menej predvídateľným výsledkom, pretože nie vždy sa dá spoľahlivo zistiť, akému účelu to-ktoré pravidlo slúži, prípadne ktorý z viacerých účelov má v konkrétnom prípade prevážiť. Ak sa teda vrátime k zákazu vozidiel v parku, môžeme konštatovať, že to bola práve teleolo-

gická metóda, ktorá nám definitívne potvrdila záver, že osoby na invalidnom vozíku nemajú byť za vstup do parku sankcionované. Keďže však účelov, ktorým príslušný zákaz mohol slúžiť, bolo viacero – bezpečnosť návštevníkov, ochrana biotopov, zvýšenie estetickej hodnoty parku – osoba, ktorá zákaz vykladala, mala pomerne široký priestor na zváženie, koho pokutovať a koho nie (pozri vyššie). Kritici teleologického výkladu zdôrazňujú, že vo vzťahu medzi zákonom a sudcom to má fungovať tak, že zákon je pánom a sudca je sluhom. Ak však pripustíme, že sudca je viazaný účelom zákona, a nie jeho doslovným znením, potom sa tieto pozície môžu vymeniť: sudca sa môže stať pánom, zákon sluhom. Stačí, keď si sudca zvykne porušovať zákon, kedykoľvek mu zide na um, že len takto sa dá dosiahnuť jeho účel.⁸⁵ Takáto kritika je však prehnaná. Hoci existujú situácie, kedy je dosiahnutie účelu pravidla možné iba za cenu toho, že porušíme jeho doslovné znenie, ide skôr o výnimočné prípady. Ak teda strážnik vpustí do parku hasičské auto, ktoré tam prišlo uhasiť rýchlo sa šíriaci požiar, neznamená to, že sa postavil do role vládcu, ktorý si môže svojvoľne rozhodnúť, kedy daný zákaz platí a kedy nie. Možno na to nahliadať aj tak, že strážnik vpustil hasičov nie z vlastnej vôle, ale preto, že ho prinútili výnimočné okolnosti.⁸⁶

Do rámca teleologického výkladu by sme mohli zaradiť aj špecifický spôsob odôvodňovania interpretačných záverov, ktorý sa nazýva argumentácia *a fortiori* („tým viac“, „zo silnejšieho dôvodu“).⁸⁷ Táto argumentácia sa používa v dvoch základných podobách. Prvou z nich je argument *a maiori ad minus* (od väčšieho k menšiemu). Vo všeobecnej formulácii znie daný argument takto: Ak je dovolené konanie, ktoré má závažnejšie spoločenské

⁸⁵ Porovnaj napr.: ALEXANDER, L. – SHERWIN, E.: *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 211.

⁸⁶ Problematika legitimacy výnimiek z pravidla je oveľa komplikovanejšia. Napr. nemecký právny mysliteľ Carl Schmitt bol toho názoru, že ten, kto má právo rozhodnúť o výnimke – v rovine ústavného práva o vyhlásení výnimočného stavu – je *de facto* suverénom. SCHMITT, C.: *Political Theory: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago – London : The University of Chicago Press, 2005, s. 5 a nasl. Pozície v tomto teoretickom konflikte budú závislé aj od toho, či považujeme za dôležitejší vecný aspekt problému – čo je morálne správne – alebo či je dôležitejší personálny aspekt problému – kto má rozhodovať, čo je správne. V tejto súvislosti možno spomenúť citovaného Thomasa Hobbesa a Eutyfrónov problém (kap. 3.3.1).

⁸⁷ V učebniciach teórie práva sa tento argument radí medzi logické, nie teleologické argumenty. Ide však len o zotrvačnosť, rešpekt k tradíciám, ktorá nemá žiadne racionálne opodstatnenie. K teleologickej povahe argumentov *a fortiori* pozri bližšie: CVRČEK, F.: Kritické poznámky k výuce interpretácie právnych textů. In. GERLOCH, A. – MARŠÁLEK, P. (eds.): *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 51 – 3.

dopady, o to viac musí byť dovolené aj také konanie rovnakého druhu, ktoré má menej vážne spoločenské dopady.⁸⁸ V praxi sa možno stretnúť s rôznymi verziami toho, čo sa považuje za väčšie, závažnejšie a čo za menšie, menej závažné. Triviálny, takpovediac až fyzikálny, príklad nájdeme v tejto argumentácii: Ak je dovolené vstúpiť na určitý most s vozidlom, ktoré má hmotnosť štyri tony, o to viac musí byť dovolené vstúpiť na ten istý most vozidlu s hmotnosťou dvoch ton (od štyroch ton k dvom tonám). Zvyčajne sa však stretávame so sofistikovanejšími príkladmi, pri ktorých treba mať aj orientáciu v právnych pojmoch, napríklad: Ak je štátu dovolené, aby v čase vojnového stavu obmedzil práva súkromného vlastníka veci, napríklad tým, že ubytuje vojakov v jeho nehnuteľnosti, o to viac to bude dovolené štátu vo vzťahu k nájomcovi danej nehnuteľnosti (od vlastníka k nájomcovi). Druhou podobou *a fortiori* argumentácie je argument *a minori ad maius* (od menšieho k väčšiemu), ktorého všeobecná formulácia znie: Ak je zakázané konanie, ktoré má menej vážne spoločenské dopady, o to viac musí byť zakázané aj také konanie rovnakého druhu, ktoré má ešte vážnejšie spoločenské dopady. Napríklad: Ak je zakázané na skúške z matematiky používať guľčkové počítadlo, o to viac bude zakázané pomáhať si kalkulačkou (od počítadla ku kalkulačke). A možno aj toto: Ak je zakázané porušovať ľudské práva zákonom, o to viac je ich zakázané porušovať ústavným zákonom (od zákona k ústavnému zákonu).

Na poslednom príklade vidieť, že argument *a fortiori* neplatí ako logický zákon a v konkrétnych prípadoch (a z konkrétnej hodnotovej pozície) môže byť vyvrátený. Totiž aj pri tomto type argumentu sa môžu vyskytnúť vážne výkladové spory. V prvom rade treba uviesť, že nie vždy sa dá v konkrétnom prípade jednoznačne určiť, čo je väčšie a čo je menšie. Predstavte si, že nastupujete do autobusu, na dverách ktorého je značka zobrazujúca prečiarknutý kornútik so zmrzlinou a vy máte v rukách cukrovú vatú obmotanú na špagdli. Prečo by malo platiť, že ak je zakázané jedno, musí byť zakázané aj druhé? A čo je tu vlastne väčšie a čo menšie? Práve pri týchto typoch problémov sa nám odкрýva teleologická podstata *a fortiori* argumentácie. Aby sme použili túto argumentáciu správne, potrebujeme najskôr identifikovať účel pravidla, z ktorého budeme vychádzať. Účelom zákazu vstupu so zmrzlinou je zachovanie čistého interiéru autobusu. V tomto kontexte by sme sa na zmrzlinu a cukrovú vatú mali pozeráť ako na potenciálne zdroje znečistenia. Odtiaľ

⁸⁸ Porovnaj: HANUŠ, L.: K dosahu a mezím argumentace „a fortiori“ (pokus o nahlédnutí strukturální). *Právník*. roč. 148, č. 10, 2009, s. 1059 a nasl.

sa možno odraziť k záveru, že vstup s cukrovou vatou by mal byť povolený, pretože táto potravina má oveľa stabilnejšie skupenstvo, čo znamená, že jej konzumácia na palube autobusu nie je spojená s takým vysokým rizikom znečistenia interiéru (prípadne ostatných cestujúcich), ako by to bolo v prípade, ak by sme konzumovali zmrzlinu. Na druhej strane nám môže vodič autobusu protirečiť, že pri posudzovaní rizikovosti konzumácie jednotlivých potravín by sme mali vziať do úvahy nielen ich skupenstvo, ale aj ich objem, pričom porcia cukrovej vaty má zvyčajne niekoľkonásobne väčší objem ako porcia zmrzliny. V tomto prípade sa vedie spor o to, či možno argument *a minori ad maius* použiť platne, pretože nie je jednoznačne určené, ktorá z potravín predstavuje menšie riziko a ktorá väčšie. Druhý z dôvodov, prečo sa na argumentáciu *a fortiori* nemôžeme spoliehať ako na nejaký logický zákon, je skutočnosť, že zákonodarca sa môže na základe vlastnej hodnotovej úvahy rozhodnúť, že v niektorých typoch prípadov žiadne *a fortiori* platiť nebude. Predstavte si, že cudzinec, ktorý plánuje vycestovať na Slovensko, sa dozvie, že v našej krajine je zakázané predávať cigarety v desaťkusovom balení. Na základe tejto informácie by mohol usudzovať, že ak je zakázané predávať desať cigariet, o to viac musí byť zakázané predávať ich dvadsať. Veď predsa v princípe by malo platiť, že ak fajčenie škodí zdraviu, potom väčší počet cigariet uškodí viac ako menší. Takýto úsudok však vedie k nepravdivému záveru. *A fortiori* uvažovanie tu jednoducho prebila iná hodnotová úvaha, totiž podľa zákonodarcu je správne zakázať predaj návykovej látky pod určité minimálne množstvo, pretože takto sa daná látka stáva ťažšie dostupnou pre nízko príjmové vrstvy obyvateľstva.

4.2.3 Historický výklad

Podľa historickej metódy výkladu má platiť, že význam právneho textu možno objasniť s odkazom na historické okolnosti, za ktorých tento text vznikol. Tak napríklad história legislatívneho procesu nám môže povedať, čo si o vykladanom zákone mysleli priamo tí, ktorí zaň hlasovali. Kde, okrem zákona, možno nájsť historicky virohodne zadokumentované úmysly poslancov? Ak návrh zákona predkladá vláda, spolu s ním je povinná predložiť **dôvodovú správu**, v ktorej má zdôvodniť, prečo je prijatie návrhu potrebné.⁸⁹ Ak zákonodarný orgán odsúhlasí návrh zákona, pričom sa nijako nevymedzí

⁸⁹ Pozri bližšie § 7 zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov SR.

voči príslušnej dôvodovej správe, potom platí, že súhlasil aj s dôvodmi, ktoré boli v tejto správe uvedené.⁹⁰ Takto sa právnik môže odvolávať na „úmysly zákonodarcov“, ktoré nachádza v dôvodových správach, hoci samé tieto správy nie sú predmetom ich hlasovania. Úmysly zákonodarcov sa dajú hľadať aj v záznamoch z parlamentnej rozpravy, v ktorej jednotliví poslanci osobne prezentovali svoje názory na prijímanú právnu úpravu. Uvedme si príklad, ako sa dá takáto historická interpretácia využiť v praxi a s akými rizikami je spojená:

Podľa čl. 15 ods. 1 ústavy SR *„ľudský život je hodný ochrany už pred narodením“*. Je zákon o umelom prerušení tehotenstva v súlade s týmto ustanovením? Citovaná veta bola do ústavy doslovne prevzatá z Listiny základných práv a slobôd, ktorá bola schválená ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Zo stenoprotokolov z jedenástej spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov z 8. a 9. januára 1991 vyplýva, že poslanci pri ochrane nenarodeného života uvažovali o dvoch základných alternatívach. Podľa prvej, prísnejšej, malo platiť nasledujúce znenie: *„Každý má právo na život od počatia.“* Druhý návrh bol miernejší a zakotvoval ochranu ľudského života v aktuálne platnom znení: *„Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“* Ako si možno domyslieť, poslanci odmietli prísnejšiu úpravu a schválili tú miernejšiu.⁹¹ Akým spôsobom sa dajú tieto historické fakty využiť pri interpretácii súčasnej ústavy?

Uvedená otázka sa dostala aj pred Ústavný súd. Navrhovateľ, ktorý chcel, aby súd interrupcie zrušil, argumentoval, že problematickú formuláciu ústavy treba vykladať tak, že právo na život majú aj nenarodené ľudské plody. Toto tvrdenie sa snažil oprieť práve aj o legislatívnu históriu. Podľa navrhovateľa totiž malo platiť, že ak za formuláciu *„ľudský život je hodný ochrany...“* hlasovali aj tí poslanci, ktorí predtým navrhovali právo na život od počatia, potom je potrebné danú formuláciu vykladať tak, že z nej právo na život od počatia priamo vyplýva. Prečo inak by poslanec s jasným *pro-life* postojom za také ustanovenie hlasoval?⁹²

⁹⁰ WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013, s. 41, 189.

⁹¹ Spoločná Česko-Slovenská Digitálna parlamentná knižnica. Federálne zhromaždenie 1990 (1990 – 1992). Spoločná schôdza Snemovne ľudu a Snemovne národov, 11. schôdza, stenoprotokol č. 24, dostupné cez: www.nrsr.sk. (Poznámka: Kvôli úspornosti budem na tento zdroj informácií odkazovať iba poradovým číslom príslušného stenoprotokolu.)

⁹² Nález ÚS SR so spis. zn. PL. ÚS 12/01 vydaný dňa 4. decembra 2007, argumentácia navrhovateľa, bod 1. (s. 7 – 8). Zdroj: www.ustavnysud.sk.

Navrhovateľ však použil historický výklad chybné. Totiž ak by parlament chcel, aby právo na život mali aj ľudské plody, potom by takýto návrh – v čase, keď o ňom rozhodoval – prijal. Keďže však takýto návrh zamietol a namiesto neho prijal návrh iný, oveľa vägnejší, dá sa rozumne predpokladať, že takýmto riešením mienil dotknuté ústavné hodnoty (život plodu vs. sloboda ženy) vyvážiť. Takýto spôsob usudzovania sa volá **argument zo zamietnutej alternatívy**.⁹³ Navyše tento záver potvrdzujú aj niektoré vyhlásenia samotných *pro-life* poslancov, ktorí schválené znenie v porovnaní s prísnejšou alternatívou explicitne označili za miernejšie.⁹⁴ Tieto vyjadrenia sa dajú rozumne interpretovať tak, že poslanci mali záujem o kompromisné riešenie.

Bodku za historickým výkladom použitým v tomto prípade dal napokon samotný Ústavný súd SR. Súd navrhovateľovi nevytkol, že odkaz na legislatívnu históriu použil nesprávne, ale zdôraznil, že historický výklad sám osebe nemá v ústavno-právnej argumentácii až takú veľkú váhu.

*„...argument zámerom historického ústavodarcu (metóda historického výkladu) má pri výklade ústavy len subsidiárne miesto. Podstatné nie je to, čo jednotliví členovia ústavodarného zboru určitým ústavným ustanovením zamýšľali, ale to, aký text po prebiehajúcej diskusii prijali. Zastupiteľské zbory (ústavodarné orgány) sú tvorené desiatkami či stovkami osôb, pričom určitý subjektívny názor člena či členov zastupiteľského zboru nemožno identifikovať s objektívnym zmyslom zákona. Ostatne práve z dôvodov kolektívnej povahy zastupiteľského zboru je samotný pojem zámer zákonodarcu alebo ústavodarcu fikciou, s ktorou treba, a to hlavne v prípade súdneho prieskumu ústavnosti, zachádzať veľmi opatrne.“*⁹⁵

Ústavný súd na rovinu povedal, že pri historickom výklade hľadáme „subjektívny názor“ členov zastupiteľského zboru. Môžeme sa teda pýtať, prečo by nás vôbec mali tieto názory zaujímať. A čo keď väčšina poslancov pri hlasovaní o určitom zákone nemala vôbec žiadny názor? V tomto bode narážame na základný rozdiel medzi historickou a teleologickou metódou.

⁹³ WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013, s. 103.

⁹⁴ Napr. poslanec Čičmanec o svojom návrhu „Ľudský život je hodný ochrany od počatia,“ povedal, že je „mäkší“ a „viac deklaratívny“ (stenoprotokol 11). Poslanec Fišer odôvodnil svoju pozíciu slovami, že by sme si mali „otvoriť priestor pre hľadanie bez toho, aby sme sa dostali okamžite do rozporu so súčasným právnym poriadkom, pretože budeme musieť riešiť veľmi zložité sociálne, morálne a vedecké problémy, ktoré v poslednej dobe u mnohých z nás zmenili náš názor na ľudský život.“ Fišerov návrh bol v ďalšej diskusii označený ako „priateľnejší pre viac ľudí“ (stenoprotokol 17) a nakoniec bol aj prijatý (stenoprotokol 24).

⁹⁵ Nález ÚS SR so spis. zn. PL. ÚS 12/01 vydaný 4. decembra 2007, bod II.B.5 (s. 53 – 4). Zdroj: www.ustavnysud.sk.

Zatiaľ čo pri historickom výklade nás zaujíma **subjektívny úmysel** poslanca, po ktorom musíme pátrať mimo textu vykladaného zákona, pri teleologic-
kom výklade nás zaujíma **objektívny účel**, ktorý by mal byť ľahko odvodi-
teľný priamo z textu zákona. Obidve metódy majú svoje výhody aj nevýhody.
Zástancovia historickej metódy môžu tvrdiť, že pri historickom výklade sa
musíme opierať o preukázateľné historické fakty (úmysel konkrétnych ľudí)
a nie o abstraktné špekulácie (účel stanovený abstraktným orgánom – zá-
konodarcom). Na druhej strane zástancovia teleologickej metódy sa môžu
brániť, že je neprípustné, aby sa občania v právnom štáte mali dozvedať
o svojich povinnostiach z nejakých dôvodových správ, či zo záznamov par-
lamentných debát, v ktorých treba práčne hľadať, čo si myslel ten-ktorý po-
slanec. Akoby nestačilo, že zákonov je už beztak plná hŕba a ľudia sa v nich
dokážu orientovať len s ťažkosťami, ak vôbec.⁹⁶

V učebniciach teórie práva sa tradične uvádzajú aj ďalšie interpretačné me-
tódy. Napríklad podľa **systematickej metódy** výkladu sa má určité ustanovenie
predpisu vykladať v úzkej nadväznosti na ostatné ustanovenia predpisu, či
dokonca právneho poriadku ako celku. Jednotlivé slová právneho textu teda
nemôžno vykladať izolovane, ale len vo vzájomnej súvislosti a s osobitným
zreteľom na členenie vykladaného textu a jeho miesto v právnom poriadku.
Zoberme si ako príklad na prvý pohľad celkom jednoduché ustanovenie § 8
Trestného zákona, podľa ktorého „*trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky
sú uvedené v tomto zákone, ak tento zákon neustanovuje inak*“.⁹⁷ Aby sme ve-
deli pochopiť toto ustanovenie, potrebujeme si uvedomiť, že Trestný zákon
má osobitnú časť, v ktorej sú uvedené skutkové podstaty („*znaky*“) trestných
činov, ďalej že sám tento zákon vo svojej všeobecnej časti ustanovuje okol-
nosti vylučujúce protiprávnosť (napr. nutná obrana) a napokon treba zobrať
do úvahy aj to, že ktorýkoľvek iný zákon môže stanoviť, že konanie, ktoré
napĺňa skutkovú podstatu určitého trestného činu, je dovolené. Citované
ustanovenie tak prepája jednotlivé paragrafy Trestného zákona medzi sebou,
avšak okrem toho prepája celý Trestný zákon so zvyškom právneho poriadku.
Tieto prepojenia môžu byť pre trestnoprávnu kvalifikáciu určitého konania
celkom kľúčové. Tak napríklad ak pacient zomrie, pretože ho lekárka od-
pojila od zdravotníckych prístrojov, ktoré ho udržiavali pri živote, no uro-

⁹⁶ K teoretickým a praktickým problémom historickej metódy výkladu pozri bližšie: KÁČER, M.: *Na okraji krajnej núdze: O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha : Leges, 2015, s. 40 – 5.

⁹⁷ Zákon č. 300/2005 Z. z.

bila to len z toho dôvodu, že pacient sám vedome a slobodne vzal späť svoj informovaný súhlas s poskytovaním takejto starostlivosti, tak potom nejde o trestný čin. Lekárka nespáchala trestný čin úkladnej vraždy, ani účasti na samovražde, pretože osobitný zákon ustanovuje, že podmienkou poskytovania zdravotnej starostlivosti je poskytnutie informovaného súhlasu, čo znamená, že v tomto prípade nebola splnená podmienka protiprávnosti.⁹⁸ Napokon hlavný rozdiel medzi tým, keď zákon číta právnik a tým, keď ho číta laik, spočíva v tom, že právnik sa v oveľa väčšej miere orientuje vo vzájomných prepojeniach medzi jednotlivými ustanoveniami právnych textov.

V učebniciach sa štandardne spomína aj tzv. **logická metóda** výkladu, pri ktorej sa väčšinou rozoberajú „argumenty právnej logiky“. Ide však o pomerne kontroverznú tému, pretože teoretici zatiaľ nenašli zhodu v tom, či vôbec existuje nejaká špecifická právna logika a prípadne v čom by mala byť odlišná od logiky klasickej.⁹⁹ Napríklad vyššie sme spomenuli argument a fortiori, ktorý má skôr teleologickú ako logickú povahu a určite sa dá uplatniť aj mimo oblasť práva. Každopádne aj pre právnik platí, že jeho spôsob usudzovania by mal byť v súlade so zákonmi logiky, pretože ak myslí nelogicky, je to relatívne spoľahlivým indikátorom toho, že bude konať svojvoľne.¹⁰⁰

⁹⁸ Pozri bližšie § 4 ods. 4 a § 6 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti.

⁹⁹ Skeptický názor na právnu logiku možno nájsť v: CVRČEK, F.: Kritické poznámky k výuce interpretácie právnych textů. In: GERLOCH, A. – MARŠÁLEK, P. (eds.): *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 52. Naopak ústretový prístup možno nájsť v: MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. – SISKOVÍČ, Š.: *Metodológia vedeckej práce (pre potreby právnického štúdia)*. Trnava: Typi Universitatis Tynaviensis, 2015, s. 71 a nasl.

¹⁰⁰ Jedným z kritérií, na základe ktorého Ústavný súd SR považuje rozhodnutie všeobecného súdu za arbitrárne, je rozpor tohto rozhodnutia s logikou: „Za protiústavné treba považovať aj arbitrárne rozhodnutia, rozhodnutia, ktorých odôvodnenie je úplne odchylné od veci samej (napríklad v dôsledku chyby v uvažovaní) alebo aj extrémne nelogické so zreteľom na preukázané skutkové a právne skutočnosti.“ Nález ÚS SR so spis. zn. IV. ÚS 150/03 vydaný 27. augusta 2003, bod. II (s. 10). Dostupné na: www.ustavnysud.sk.

LITERATÚRA

1. ALEXANDER, L. – SHERWIN, E.: *Demystifying Legal Reasoning*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
2. AUSTIN, J.: *The province of jurisprudence determined*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
3. AUSTIN, J. L.: *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava : Kalligram, 2004.
4. BOBEK, M. Publikace obecně závazných právní předpisů v historickém a srovnávacím pohledu: Část I – Pohled historický. *Jurisprudence*, 1/2007.
5. COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha : Leges, 2016.
6. CVRČEK, F.: Kritické poznámky k výuce interpretace právních textů. In: GERLOCH, A. – MARŠÁLEK, P. (eds.): *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003.
7. DWORKIN, R.: *Taking Rights Seriously*. Cambridge – Massachusetts : Harvard University Press, 1978.
8. DWORKIN, R.: *Ríša práva*. Bratislava : Kalligram, 2014.
9. FULLER, L. L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958.
10. HANUŠ, L.: K dosahu a mezím argumentace „a fortiori“ (pokus o nahlednutí strukturální). *Právník*. roč. 148, č. 10, 2009.
11. HART, H. L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*. vol. 71, no. 4, 1958.
12. HART, H. L. A.: *The Concept of Law*, 2nd ed. Oxford : Clarendon Press, 1961.
13. HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004.
14. HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998.
15. HILLIER, T.: *Sourcebook on Public International Law*. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998.

16. HOBBS, T.: *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha : Oikymen, 2009.
17. HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.
18. HOLMES, O. W.: The Path of the Law. *Harvard Law Review*. vol. 110, no. 5, 1997.
19. KÁČER, M.: *Prečo zotrvať pri rozhodnutom: Teória záväznosti precedentu*. Praha : Leges, 2013.
20. KÁČER, M.: *Na okraji krajnej núdze: O prepisovaní zákonov počas ich aplikácie*. Praha : Leges, 2015.
21. KÁČER, M.: Otvorená textúra práva a prelomiteľnosť právnych pravidiel (draft).
22. KELSEN, H.: *Všeobecná teorie norem*. Brno : Masarykova univerzita, 2000.
23. KELSEN, H.: *O státu, právu a demokracii. Výběr prací z let 1914 – 1938*. Praha : Wolters Kluwer, 2015.
24. KÜHN, Z. – BOBEK, M – POLČÁK, R. (eds.): *Judikatura a právní argumentace: Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha : Auditorium, 2006.
25. MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné (jeho obecná část) a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. Brno : Doplněk, 2008.
26. MARCOS, M. H.: Conceptual Aspects of Legal Enlightenment in Europe. In. CANALE, D. – GROSSI, P. – HOFMANN, H. (eds.): *A History of the Philosophy of Law in the Civil Law World, 1600 – 1900*. Dordrecht : Springer, 2009.
27. MINDUS, P.: *The Life and Work of Axel Hägerström*. Dordrecht : Springer, 2009.
28. MONTESQUIEU, Ch. S.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989.
29. MOSNÝ, P. – LACLÁVÍKOVÁ, M. – SISKOVÍČ, Š.: *Metodológia vedeckej práce (pre potreby právnického štúdia)*. Trnava : Typi Universitatis Tynaviensis, 2015.
30. OLIVECRONA, K.: The Legal Theories of Axel Hägerström and Vilhelm Lundstedt. *Scandinavian Studies in Law*. vol. 3, 1959.
31. OLIVECRONA, K.: *Law as Fact*. London : Stevens & Sons, 1971.

32. OPETT, L.: Tri poznámky k sudcovskej tvorbe práva v rámci vývoja kontinentálneho právneho systému. In: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M. (eds.): *Exemplo ducti: Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.
33. PLATON: Eutyfron. In: PLATON: *Dialógy*, 1. zv. Bratislava : Tatran, 1990.
34. PRICE, H.: Two expressivist programmes, two bifurcations. In: PRICE, H. et al.: *Expressivism, pragmatism and representationalism*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013.
35. PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2013.
36. RADBRUCH, G.: Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law (1946). *Oxford Journal of Legal Studies*. vol. 26, no. 1, 2006.
37. RYLE, G.: *The Concept of Mind*. 60th anniversary edition. London – New York : Routledge, 2009.
38. SEARLE, J. R.: *Rečové akty*. Bratislava : Kalligram, 2007.
39. SHINER, R. A. *Legal Institutions and the Sources of Law*. Dordrecht : Springer, 2005.
40. SCHMITT, C.: *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago – London : The University of Chicago Press, 2005.
41. SCHOPENHAUER, A.: *Parerga and Paralipomena*, vol. 1. Oxford : Clarendon Press, 2000.
42. SOBEK, T.: *Právní myšlení: Kritika moralismu*. Praha : Ústav státu a práva, 2011.
43. SVÁK, J.: *Súdna moc a moc sudcov na Slovensku*. Bratislava : Eurokódex, 2011.
44. ŠKOP, M.: *... právo, jazyk a příběh*. Praha : Auditorium, 2013.
45. WALTON, D.: *Ad Hominem Arguments*. Tuscaloosa : The University of Alabama Press, 1998.
46. WEYR, F.: *Právní věda a věda o právu (Poznámky ke Kallabově a Englišově noetice)*. Praha – Brno : Nakladatelství Orbis, 1935.
47. WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha : Auditorium, 2013.

Marek Káčer

STRUČNÝ ÚVOD DO TEÓRIE PRÁVA PRE POTREBY KLINICKÉHO VZDELÁVANIA

Zodpovedný redaktor: PhDr. Erich Rabel

Sadzba a obálka: Tomáš Lisý, info@toMY.graphics

Prvé vydanie

Vydalo vydavateľstvo Wolters Kluwer s r. o.

Mlynské nivy 48, 821 09 Bratislava

e-mail: office@wolterskluwer.sk

internet: www.wolterskluwer.sk

v roku 2016.

ISBN 978-80-8168-556-9 (online – pdf)